

TILAPÄISMUODOSTEET JA NIIDEN KÄÄNTÄMINEN

Tarkastelussa Rosa Liksoffin Hytti nro 6 ja saksannos Abteil Nr. 6

Itä-Suomen yliopisto
Saksan kieli ja kääntäminen
Pro gradu -tutkielma
Ida-Roosa Käkelä
toukokuu 2017

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Humanistinen osasto	
Tekijät – Author Ida-Roosa Käkelä			
Työn nimi – Title Tilapäismuodosteet ja niiden kääntäminen: tarkastelussa Rosa Liksomien Hytti nro 6 ja saksannos Abteil Nr. 6			
Pääaine – Main subject		Työn laji – Level	
Saksan kieli ja kääntäminen		Pro gradu -tutkielma	☒
		Sivuainetutkielma	☐
		Kandidaatin tutkielma	☐
		Aineopintojen tutkielma	☐
		Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
		16.5.2017	67 + saksankielinen lyhennelmä 5
Tiivistelmä – Abstract			
<p>Tämän pro gradu -tutkielman aiheena ovat tilapäismuodosteet Rosa Liksomien teoksessa <i>Hytti nro 6</i> sekä niiden käännökset Stefan Mosterin saksannoksessa <i>Abteil Nr. 6</i>. Keskeiset tutkimuskysymykset suomenkielisen aineiston osalta ovat: Mitä tilapäismuodosteita <i>Hytti nro 6</i>:ssa on? Miten suomenkieliset tilapäismuodosteet on muodostettu ja mitkä ovat niiden merkitykset? Saksankielisen aineiston osalta tutkimuskysymykset ovat: Mitä strategiaa kääntäjä on käyttänyt kääntäessään tilapäismuodosteita? Onko käännösten seurauksena syntynyt tilapäismuodosteita myös saksan kieleen?</p> <p>Tutkimuksen keskiössä olevat tilapäismuodosteet ovat tilapäiseen tarkoitukseen luotuja uusia, luovia sanoja. Tilapäismuodoste on yksi neologismin tyyppi: kyse ei ole varsinaisista uudissanoista, vaan eräänlaisesta uudissanan esiasteesta. Tämän tutkimuksen kannalta keskeisiksi tilapäismuodosteiden piirteiksi nousivat kontekstisidonnaisuus ja monimerkityksisyys sekä merkityksen syntyminen kontekstin avulla.</p> <p>Olellaisen osan tutkimusta muodosti suomenkielisen aineiston rajaamisprosessi, jossa määriteltiin, millä perusteella <i>Hytti nro 6</i>:sta poimitut sanat ovat tilapäismuodosteita. Aluksi potentiaaliset tilapäismuodosteet kerättiin kirjasta tutkimuksen tekijän kieli-intuition perusteella. Seuraavaksi määrittelyssä käytettiin Kielitoimiston sanakirjaa: sanakirjassa esiintyminen oli kriteerinä sanan rajaamiseksi pois aineistosta. Lopuksi potentiaalisia tilapäismuodosteita etsittiin Google-hakukoneella, jonka avulla kartoitettiin sanojen yleisyyttä ja käyttöyhteyksiä. Tällä tavoin päädyttiin varsinaiseen suomenkieliseen aineistoon, johon kuului 36 tilapäismuodostetta, joista yksi esiintyi aineistossa kahdesti. Saksankielinen aineisto koottiin etsimällä saksannoksesta suomenkielisten tilapäismuodosteiden käännösvastineet.</p> <p>Suomenkielisten tilapäismuodosteiden osalta tutkittiin ensiksi, mitä sananmuodostuskeinoa käyttäen ne on luotu. Kaikki aineiston sanat ovat joko substantiiveja tai adjektiiveja, ja yhdistäminen osoittautui lähes yksinomaan käytetyksi muodostuskeinoksi. Osa adjektiiveista oli ns. sekundaarisia yhdysadjektiiveja eli niissä oli piirteitä sekä johtamisesta että yhdistämisestä. Seuraavaksi tutkittiin, mitä merkityksiä tilapäismuodosteilla oli, miten merkitys muotoutui kontekstin avulla, sekä pohdittiin mahdollista monimerkityksisyyttä. Suurin osa tilapäismuodosteista viittasi konkreettisiin ilmiöihin. Useissa oli kuitenkin mukana kielikuvia ja rinnastuksia. Konteksti oli useimpien tilapäismuodosteiden tapauksessa olellainen tekijä merkityksen ymmärtämisessä, ja ilman kontekstia sanat olivat usein hyvin monitulkitaisia.</p> <p>Saksankielisen aineiston osalta tutkittiin ensiksi, mitä strategiaa kääntäjä on käyttänyt kääntäessään tilapäismuodosteita. Kääntäjän strategioiden analysointi perustuu Andrew Chestermanin erottelemiin käännösstrategioihin, joista muokattiin tätä tutkimusta varten oma jaottelu. Aineistossa esiintyi kuusi kääntäjän pääasiallisesti käyttämää strategiaa, jotka ovat poistaminen, käännöslaina, yksikön muutos, eksplikoituminen, yläkäsitteellä korvaaminen ja sisällön muutos. Yleisin kääntäjän käyttämä strategia on käännöslaina, joka esiintyi aineistossa 21 kertaa. Käännösratkaisut olivat suurimmaksi osaksi sisällöltään uskollisia suomenkielisille tilapäismuodosteille. Vain kuudessa käännösratkaisussa, joissa strategia oli joko sisällön muutos tai yläkäsitteellä korvaaminen, sisältö tai osia siitä on muuttunut. Rakenteen muutoksia tapahtui enemmän, mutta niitäkin alle puolessa käännöksistä.</p> <p>Lopuksi saksankielisten käännösten osalta tutkittiin, ovatko käännöksen seurauksena syntyneet sanat tilapäismuodosteita saksan kielessä. Koska käännöslainoja lukuun ottamatta lähes kaikissa käännösstrategioissa käännös oli muodostettu vakiintuneista saksan sanoista, tilapäisyyttä testattiin vain niiden sanojen osalta, jotka olivat potentiaalisesti uusia yhdyssanoja. Tutkimuksessa osoittautui, että 16 kappaletta käännöslainoina käännetystä tilapäismuodosteista on tuottanut tämän tutkimuksen määritelmän mukaisen tilapäismuodosteen saksan kieleen.</p>			
Avainsanat – Keywords tilapäismuodoste, okkasionalismi, neologismi, kääntäminen, kääntäjän strategia			

Tiedekunta – Faculty Philosophical Faculty		Osasto – School School of Humanities	
Tekijät – Author Ida-Roosa Käkelä			
Työn nimi – Title Coinage Words And Their Translation In Rosa Lixsom’s Hytti nro 6 And Its German Translation Abteil Nr. 6			
Pääaine – Main subject		Työn laji – Level	
German Language and Translation		Pro gradu -tutkielma	☒
		Sivuainetutkielma	☐
		Kandidaatin tutkielma	☐
		Aineopintojen tutkielma	☐
		Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
		16.5.2017	67 + German Abstract 5
Tiivistelmä – Abstract			
<p>This thesis examines coinage words in Rosa Lixsom’s novel <i>Hytti nro 6</i> and their German translations in Stefan Moster’s translation <i>Abteil Nr. 6</i>. The research questions concerning the Finnish material are: Which coinage words are there in <i>Hytti nro 6</i>? How are they formed and what is their meaning? The research questions concerning the German material are: Which strategies has the translator used when translating coinage words? Are the translations also coinages in German?</p> <p>Coinage words are creative, new words created for a temporary purpose. Coinage is a type of neologism: It is not an actual neologism but a kind of preliminary stage of it. In this study, central characteristics of coinage words appeared to be context dependency and ambiguity and the formation of meaning with the help of context.</p> <p>An important part of the study was the outlining of the Finnish material, i.e. how to define a word as coinage. At first, potential coinages were collected from <i>Hytti nro 6</i> based on the researcher’s linguistic intuition. Secondly, the Finnish dictionary <i>Kielitoimiston sanakirja</i> was used: if a word appeared in the dictionary, it was left outside the material. Finally, Google Search was used to gather information about how often and in what context the words were used. The final Finnish research material consists of 36 coinages, one of which appears twice. The German material was collected by finding the equivalents of the Finnish coinages in the German translation.</p> <p>Concerning the Finnish material, it was first examined how the coinages are formed. All the words are either nouns or adjectives, and composition was the most common way of word formation used. Some of the adjectives were so called secondary compound adjectives, which are a combination of derivation and composition. Next, it was examined what meanings the coinages carry, how the meaning is built with the help of context and if there were possible ambiguous meanings. Most of the coinages referred to concrete subjects, but many of them included metaphors and analogy. In most cases, context was an essential factor in understanding the meaning, and without the context the words were often ambiguous.</p> <p>Concerning the German material, it was examined which strategies the translator has used when translating the coinage words. For the purpose of this study, a categorisation of translation strategies was created based on Andrew Chesterman’s categorisation. There were six principal strategies present in the material: omission, loan translation, unit shift, explicitation, hypernym and content change. The most common strategy used by the translator is loan translation, which was used 21 times. Most of the translations are loyal to the content of the Finnish coinages: in only six translations, where the strategy was either content change or hypernym, the content or parts of it was changed. Structure changes occurred more frequently, yet only in less than half of the translations.</p> <p>Finally, it was examined if the translations had also created coinages in German. This only concerned the potentially new compound words, since almost all translations, except for loan translations, were formed from lexicalised German words. It turned out that 16 loan translations were also coinages in German within the definition of this study.</p>			
Avainsanat – Keywords			
Coinage, neologism, translation, translation strategies			

Sisällysluettelo

TIIVISTELMÄ

ENGLISH ABSTRACT

SISÄLLYSLUETTELO	1
1. JOHDANTO	3
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	5
2.1 Neologismit	5
2.1.1 Käsitteiden määrittely	5
2.1.2 Tilapäismuodosteet	7
2.1.3 Neologismien luominen	11
2.2 Tilapäismuodosteiden kääntäminen	14
2.2.1 Yleiset piirteet ja haasteet	14
2.2.2 Aikaisempi tutkimus	17
2.3 Sananmuodostus	20
2.3.1 Suomen kieli	20
2.3.2 Saksan kieli	22
2.4 Kääntäjän strategiat	24
3. AINEISTO JA MENETELMÄT	29
3.1 Hytti nro 6 ja Abteil Nr. 6	29
3.2 Suomenkielinen aineisto	31
3.2.1 Alustavan aineiston kokoaminen	32
3.2.2 Kielitoimiston sanakirja	32
3.2.3 Google-haku	33
3.2.4 Tutkimusmenetelmät	37
3.3 Saksankielinen aineisto	38
3.3.1 Kokoaminen	38
3.3.2 Tutkimusmenetelmät	38
3.3.2.1 Jaottelu kääntäjän strategian mukaan	38
3.3.2.2 Sanakirja- ja Google-testaus	40
4. SUOMENKIELISEN AINEISTON ANALYYSI	41
4.1 Muodostus	41
4.1.1 Substantiivit	41

4.1.2 Adjektiivit	43
4.2 Merkitys	44
5. SAKSANKIELISEN AINEISTON ANALYYSI	50
5.1 Kääntäjän strategia	50
5.1.1 Poistaminen	51
5.1.2 Käännöslaina	51
5.1.3 Yksikön muutos	53
5.1.4 Eksplikoituminen	55
5.1.5 Yläkäsitteellä korvaaminen	56
5.1.6 Sisällön muutos	57
5.2 Tilapäisyys	60
6. PÄÄTELMÄT	63
AINEISTOLÄHTEET	65
AINEISTON TUTKIMUSVÄLINEET	65
SEKUNDÄÄRILÄHTEET	65
DEUTSCHE KURZFASSUNG	

1. Johdanto

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena ovat Rosa Liksomien *Hytti nro 6* -kirjassa esiintyvät tilapäismuodosteet sekä niiden käännökset Stefan Mosterin saksannoksessa *Abteil Nr. 6*. Liksomien Finlandia-palkittua *Hytti nro 6* -teosta lukiessani huomioni kiinnittyi sen omaleimaiseen kielenkäyttöön sekä mielikuvituksellisiin sanoihin, joita en ollut tavannut kirjan ulkopuolella: *Valurautasankari. Pakkasmelu. Hajulaahus*. Sanat ovat tilapäismuodosteita, jotka ovat eräänlainen uudissanan esiaste. Ne ovat uusia ja vakiintumattomia, normeista poikkeavia luovia sanoja, jotka osaltaan muodostavat kirjan omaperäisen tyylin. Vaikka tilapäismuodosteet ovat uusia sanoja, ne eivät kuitenkaan ole varsinaisia uudissanajoja. Kiinnostuin ilmiöstä sekä kääntäjää aina kiehtovasta kysymyksestä: miten tilapäismuodosteet on käännetty vieraalle kielelle, tässä tapauksessa saksaksi?

Tutkimuksen tarkoituksena on ensin kartoittaa, mitä tilapäismuodosteita *Hytti nro 6*:ssa esiintyy, ja sen jälkeen tarkastella tilapäismuodosteiden saksannoksia *Abteil Nr. 6* -käännöksessä. Tutkimusaineisto koostuu näin ollen kahdesta osasta: ensimmäisen osan muodostavat *Hytti nro 6*:sta kootut 36 suomenkielistä tilapäismuodostetta, ja toinen osa koostuu tilapäismuodosteiden saksankielisistä käännösvastineista.

Suomenkielisen aineiston osalta keskeiset tutkimuskysymykset ovat: Mitä tilapäismuodosteita *Hytti nro 6* -teoksessa on? Millä tavoin ne on muodostettu ja mitkä ovat niiden merkitykset? Tilapäismuodosteiden muodostumisen osalta tutkitaan erityisesti, mitä sananmuodostuskeinoa on käytetty. Merkitysten osalta tarkastellaan merkityksen muodostumista kontekstin avulla ja lisäksi pohditaan, käytetäänkö tilapäismuodosteita kuvaamaan konkreettisia vai kuvaannollisia ilmiöitä ja millaisia kielikuvia niissä on. Varsinaisiin tutkimuskysymyksiin vastaamisen lisäksi olennainen osa tutkimusta on Aineisto ja menetelmät -luvussa käsiteltävä tilapäismuodosteiden

määrittely eli se, millä perusteella sanaa voi kutsua tilapäismuodosteeksi, ja sitä kautta suomenkielisen aineiston rajaaminen.

Saksankielisen aineiston osalta keskeiset tutkimuskysymykset ovat: Mitä strategiaa kääntäjä on käyttänyt kääntäessään tilapäismuodosteita? Onko käännösten seurauksena syntynyt tilapäismuodosteita myös saksan kieleen? Kääntäjän strategioita tarkastellessa kiinnitetään huomiota erityisesti siihen, noudattavatko saksannokset suomenkielisten tilapäismuodosteiden rakennetta ja merkitystä vai onko niissä tapahtunut muutoksia. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole arvottaa käännöksiä tai käsitellä niiden laatua.

Tutkielma on jaettu kuuteen lukuun, joista ensimmäinen on johdanto. Luku 2 kattaa tutkielman teoreettisen viitekehyksen, joka on jaettu alalukuihin pääteemojen mukaan. Teoriaosuuden alussa käsitellään neologismeja, joihin tilapäismuodosteet kuuluvat, ja sen jälkeen keskitytään tilapäismuodosteiden kääntämiseen. Seuraavaksi käsitellään sekä suomen että saksan sananmuodostusta, josta saadaan keinot analysoida suomenkielisten tilapäismuodosteiden sekä saksannosten muodostumista. Teoriaosuuden lopuksi käsitellään kääntäjän strategioita, joiden avulla jaotellaan ja analysoidaan saksannoksissa käytetyt strategiat. Luku 3 käsittää tutkimusaineiston lähteenä olevat teokset, suomen- ja saksankielisten aineistojen kokoamisen sekä käytetyt tutkimusmenetelmät. Luvussa 4 analysoidaan suomenkielinen aineisto ja luvussa 5 saksankielinen aineisto. Luvussa 6 esitetään päätelmät.

2. Teorettinen viitekehys

Tutkimuksen teoreettisen viitekehysten muodostavat neljä osa-aluetta: (1) neologismit, (2) tilapäismuodosteiden kääntäminen, (3) sananmuodostus ja (4) kääntäjän strategiat. Ensimmäinen aihekokonaisuus kattaa tutkimuksen keskiössä olevat tilapäismuodosteet, joita käsitellään niiden yläkäsitteen, neologismin, viitekehyksessä. Toinen osa käsittelee tilapäismuodosteiden kääntämisen haasteita ja erityispiirteitä sekä aiheesta tehtyä aiempaa tutkimusta. Kolmannessa osassa käydään läpi suomen ja saksan kielen sananmuodostuskeinoja, joiden avulla kuvaillaan tilapäismuodosteiden ja niiden käännösten muodostumista. Neljäs osa paneutuu kääntäjän strategioihin, joiden avulla analysoidaan tilapäismuodosteiden saksannoksissa käytettyjä ratkaisuja.

2.1 Neologismit

Neologismi on yläkäsite, jonka alaisuuteen tämän tutkimuksen keskeisin käsite tilapäismuodoste kuuluu. Tämän luvun alaluvussa 2.1.1 määritellään tutkimuksen keskeiset käsitteet. Alaluvussa 2.1.2 syvennyttään tarkemmin tilapäismuodosteen ominaisuuksiin, ja luku 2.1.3 käsittelee neologismien syntyä, käyttöä ja esiintymistä.

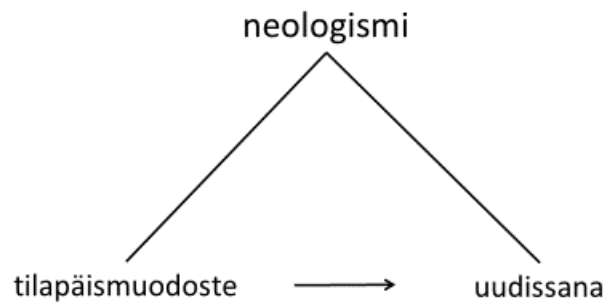
2.1.1 Käsitteiden määrittely

Neologismi, uudissana, tilapäismuodoste – uusiin sanoihin liittyviä käsitteitä on monia, mutta edellä mainituista tutuin ja yleistajuisin suomen kielessä lienee uudissana. Käsitteet ja niiden määritelmät vaihtelevat lähteen, tutkijan ja kielen mukaan. Uudissanoja tarkastellaan tutkimusalasta riippuen myös useista eri näkökulmista, mikä on yksi syy siihen, että termin määritelmä voi vaihdella; esimerkiksi leksikologian kannalta uudissanoissa on kiinnostavaa se,

milloin ne tulisi ottaa mukaan sanakirjoihin, ja stilistiikassa tutkitaan, mikä vaikutus uusilla sanoilla on lukijaan (Schüler 2006: 62). Käsitteiden määrittelyä mutkistaa myös se, että niiden käytössä ja määritelmässä on eroja eri kielten välillä. Joskus uudissanon synonyymina suomen kielessä käytetään neologismia, jota vastaa saksan kielessä *Neologismus* ja englannin kielessä *neologism* (Tieteen termipankki 2017a). Joissakin yhteyksissä neologismi kuitenkin nähdään yläkäsitteenä, jonka alle uudissana kuuluu. Esimerkiksi Riitta Eronen (2007) määrittelee neologismi-termin käsittävän uudissanat ja muut kielen uudismuodosteet. Uudissanon Eronen (2007: 22) puolestaan määrittelee tietoisesti luoduksi tai hiljattain kieleen tulleeaksi sanaksi ja uudismuodosteen tietoisesti luoduksi tai kieleen spontaanisti tulleeaksi uudeksi sanaksi tai ilmaukseksi. Kielitoimiston sanakirjasta hakusana *uudissana* antaa saman määritelmän (Kielitoimiston sanakirja 2016). Tässä tutkimuksessa termejä käytetään tämän määritelmän mukaisesti eli neologismi ei ole uudissanon synonyymi vaan yläkäsite. Neologismi-käsitteen alaisuuteen kuuluvat uudissanon lisäksi myös tämän tutkimuksen aiheena olevat tilapäismuodosteet. Sekä uudissana että tilapäismuodoste ovat siis eräänlaisia neologismityyppejä, mutta niitä voi joskus olla vaikeaa erottaa toisistaan. Hyvärisen (1995: 196) mukaan kaikki uudet sanat ovat aina ensin tilapäismuodosteita, jotka voivat myöhemmin leksikalisoitua eli vakiintua. Schülerin (2006: 62) mukaan tilapäismuodosteiden syntymekanismi onkin samanlainen kuin uudissanon, koska tilapäismuodoste on ikään kuin uudissanon esiaste (ks. kuvio 1).

Kuvio 1. Tutkimuksessa käytetyt käsitteet.

Suomenkielisen uudissana-käsitteen kautta ilmiön määrittelyminen vaikuttaa ensisilmäyksellä helpolta: uudissana on yhtä kuin uusi sana. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen, sillä edes uutuuden määrittely ei ole aina vaivatonta. Barz (1998: 12) toteaa, että uudet sanat eivät ole tallentuneet kyseessä olevan kielen puhujien pitkäkestoiseen muistiin: äidinkielen puhuja voi yleisesti ottaen erottaa, kuuluuko jokin sana kielen vakiintuneeseen sanastoon vai onko se uusi, mutta kaikki kielenkäyttäjät eivät havaitse uutuutta jokaisen sanan kohdalla samalla tavalla. Schülerin (2006: 62) mukaan uudissan uutuuden määrittely riippuukin siitä, ajatellaanko uutuutta suhteessa esimerkiksi ajankohtaan, kyseessä olevaan kieleen vai vastaanottajaan. Sana, joka on menneen ajan kontekstissa uusi, ei välttämättä olekaan sitä nykyajassa, ja yhden ihmisen uudeksi mieltämä sana voi olla toiselle tuttu. Uutuus ilmenee myös yksittäisissä neologismeissa ja niiden syntyprosessissa eri tavoin; se voi liittyä sanan muotoon, merkitykseen tai funktioon (Prinzl 2016: 3).

2.1.2 Tilapäismuodosteet

Tieteen termipankin (2017b) mukaan tilapäismuodoste eli *okkasionaalisuus* tarkoittaa tiettyä tarkoitusta varten tai tietyn tyylillisen seikan aikaan saamiseksi luotua sanaa. Kaikki uudelta

vaikuttavat sanat eivät siis ole automaattisesti uudissanoja, sillä osa niistä on juuri tällaisia tilapäiseen käyttöön luotuja sanoja, jotka palvelevat jotakin hetkellistä tarvetta (Eronen 2007: 23). Saksan kielessä tilapäismuodostetta vastaavat *Ad-Hoc-Bildung* ja *Okkasionalismus*, joita esimerkiksi Weber (2015) käyttää. Englannin vastaava termi puolestaan on *coinage* (Tieteen termipankki 2017b). Kuten saksan termit, myös suomenkielinen tilapäismuodoste-termi pitää jo itsessään sisällään ajatuksen tilapäisyydestä, hetkellisyydestä, joka on oleellinen tekijä tilapäismuodosteen määrittelyssä.

Fellner (2009) luettelee mainoskielessä esiintyviä tilapäismuodosteita koskevassa tutkimuksessaan tilapäismuodosteen määrittelykriteereiksi uutuuden, leksikalisoitumisen asteen, yleisyyden, kontekstisidonnaisuuden, hyväksynnän ja uudelleentuottamisen. Tämän tutkimuksen kannalta tilapäismuodosteen määritelmää lähestytään erityisesti leksikalisoitumisen, yleisyyden ja kontekstisidonnaisuuden kautta. Toisin sanoen ratkaistaessa, onko jokin sana tilapäismuodoste, tarkastellaan sanan esiintymistä sanakirjassa, vakiintumista tiettyyn merkitykseen, esiintymistä kielenkäytössä sekä kontekstia ja sen vaikutusta sanan merkitykseen. Uutuus on perustavanlaatuinen tilapäismuodosteen ominaisuus, joka voidaan todeta edellä mainittujen ominaisuuksien perusteella: jos sana ei ole vakiintunut eikä sitä käytetä yleisesti, se on uusi.

Kuten aiemmin todettiin, tilapäismuodosteen ja uudissanen välisen rajan vetäminen voi olla ongelmallista. Hyvärinen (1995: 196) huomauttaa, että sanojen vakiintuneisuutta on syytä ajatella enemmän liukumona sen sijaan, että vakiintuneiden ja tilapäisten sanojen välille yritettäisiin vetää selkeää rajaa. Yhtenä sanan vakiintuneisuuden mittarina voidaan käyttää sanakirjoja, sillä jos sana esiintyy sanakirjassa, sen täytyy olla jossain määrin vakiintunut (Hyvärinen 1995: 197). Tällaisia vakiintuneita, sanaston tai sanakirjan yksikkönä olevia sanoja kutsutaan lekseemeiksi (Häkkinen 2007: 137). Tilapäismuodosteet eivät siis voi esiintyä sanakirjoissa, eivätkä ne tästä syystä ole lekseemejä. Fleischerin ja Barzin (2012: 24) mukaan

teoriassa mikä tahansa uusi sana voi leksikalisoitua ja sitä kautta jossain vaiheessa myös päätyä sanakirjaan, mutta silti suhteellisen pieni osa tilapäismuodosteista lopulta vakiintuu kieleen. Vaikka ennalta ei voidakaan sanoa, millaiset sanat vakiintuvat kieleen, on kuitenkin olemassa joitakin periaatteita, joiden perusteella vakiintuminen tapahtuu. Ennen kaikkea leksikalisoituminen riippuu siitä, onko kielessä tarvetta kuvata tilapäismuodosteen kuvaamaa asiaa sen alkuperäisen kontekstin ulkopuolella. Mitä tärkeämpi jokin sana on sitä käyttävälle yhteisölle, sitä todennäköisemmin sana leviää yleiseen käyttöön. (Fleischer & Barz 2012: 24.) Jos tilapäismuodoste kuvaa jotain hetkellistä, vain käyttöyhteydessään olemassa olevaa asiaa, sanan vakiintuminen yleisen kielenkäyttöön on epätodennäköisempää. On kuitenkin huomattava, että kaikki ei-lekseemit eli sanakirjan ulkopuolelle jäävät sanat eivät välttämättä ole tilapäismuodosteita, vaan ne voivat olla muita sanoja, jotka eivät syystä tai toisesta ole päätyneet sanakirjaan. Kuten Prinzl (2016: 10–11) toteaa, mikään sanakirja ei sisällä kielen jokaista vakiintunuttakaan sanaa, mikä johtuu esimerkiksi siitä, että sanakirjojen koko on rajallinen ja että ne keskittyvät vain jonkin tietyn aihepiirin tai pelkästään kirjoitetun kielen sanastoon. Vaikka yllä mainittiin, että sanakirjan osana olevat sanat ovat lekseemejä, termi *leksikalisoituminen* ei tarkoita, että sanasta tulee välttämättä sanakirjan osa. Leksikalisoituminen voi tarkoittaa sekä jonkin sanan vakiintumista sanastoon että sanan tulemistä osaksi kielenkäyttäjän kielellistä tietoisuutta (Fleischer & Barz 2012: 23 [Feilke 1996: 181]). Sanastoon vakiintuminen voitaneen ymmärtää niin puhutun kielen sanavarastoon kuin sanakirjaankin päätyminenä.

Kun sana ajan kuluessa vakiintuu, sen alkuperäinen merkitys saattaa hämärtyä (Hyvärinen 1995: 196). Lisäksi Weber (2015: 26) toteaa, että tilapäismuodosteen leksikalisoitumisen ja yleistymisen myötä myös sen mahdollinen monimerkityksisyys voi kadota. Sanan vakiintuessa kielenkäyttöön – päätyipä se sitten sanakirjaan tai ei – sen alkuperäistä merkitystä ja käyttöyhteyttä ei siis voi enää välttämättä jäljittää. Toisaalta myös sanan merkitys kapenee, eli

sana rajoittuu selkeämmin kuvaamaan vain jotakin tiettyä ilmiötä. Monimerkityksisyys on siis yksi tilapäismuodosten piirre siinä mielessä, että tilapäismuodoste voi olla monitulkintainen silloin, kun se esitetään alkuperäisestä kontekstista irrallisena. Alun perin tarkoitettu merkitys ilmenee vain kontekstin kautta, ja yksinään esiintyessään sanan merkitys voi olla hyvinkin monitulkintainen. Monimerkityksisyys liittyy siis vahvasti kontekstisidonnaisuuteen.

Koska tilapäismuodosteet ja uudissanat sijoittuvat samalle vakiintumisen ja tilapäisyyden väliselle jatkumolle, voi olla ongelmallista päättää, mikä on se erottava tekijä, jonka avulla sanoja voi määrittellä tilapäismuodosteiksi ja ns. varsinaisiksi uudissanoiksi. Kuten aiemmin todettiin, uutuus on olennainen tekijä sekä uudissanan että sen esiasteen, tilapäismuodosten, määrittelyssä. Teubert (1998: 134) kuitenkin huomauttaa, että paradoksaalista uudissanaan liittyen on, ettei uudissana loppujen lopuksi voi olla *liian* uusi: sanan on täytynyt esiintyä useamman kerran eri yhteyksissä, jotta sitä voidaan kutsua varsinaiseksi uudissanaksi, sillä muutoin kyseessä on tilapäismuodoste. Tämä toteamus helpottaa tilapäismuodosten määrittelyä tämän tutkimuksen kannalta. On yksinkertaista todeta sanan olevan tilapäismuodoste tapauksissa, joissa sana esiintyy vain yhdenlaisessa kontekstissa eli vain yhdessä tekstissä tai useissa teksteissä, joilla on sama kirjoittaja. Jos sana on selvästi syntynyt tiettyä tarkoitusta varten ja sen merkitys on mahdollista ymmärtää sen omassa kontekstissa, mutta sana ei ole ollut aiemmin juurikaan käytössä kontekstinsa ulkopuolella, on kyse tilapäismuodosteesta. Jos tällaisten sanojen käyttö laajentuisi muihin yhteyksiin ja ne yleistyisivät jonkin verran, niitä voitaisiin puolestaan nimittää uudissanoiksi. Tässä tutkimuksessa neologismi on siis kattoterminä, joka käsittää uudissanan lisäksi tilapäismuodosteet. Tilapäismuodoste puolestaan on uudissanan esiaste, josta voi ajan myötä tulla uudissana, mutta joka vielä tilapäisvaiheessa ollessaan on uudissanasta erillään oleva ilmiö. Tämän tutkimuksen puitteissa neologismi-termiä käytetään tilapäismuodosten sijaan silloin, kun puhutaan kaikista neologismeista yleisellä tasolla tai kun neologismityyppien

erotteleminen ei ole tarpeen. Joissakin lähteenä käytetyissä tutkimuksissa eri tyyppien välillä ei aina tehdä selkeää eroa eikä se ole tarpeenkaan, kun puhutaan neologismien luomisesta ja synnystä yleisesti. Lisäksi neologismi-termin käytöllä vältetään sekaannukset vieraskielisten ja suomenkielisten termien vastaavuuksissa.

Weberin (2015: 98) mukaan neologismeja ajatellaan usein intuitiivisesti luovina sanoina. Luovuutta voidaan siis pitää myös tilapäismuodosteen ominaisuutena. Weber nostaa kuitenkin esiin kysymyksen siitä, miten sananmuodostuksen kautta syntyneiden sanojen tapauksessa luovuuden voi määrittellä: mikä luovuuden tuotteesta ylipäänsä tekee luovan? Luovuuden tuotteen yhtenä määrittävänä ominaisuutena mainitaan usein uutuus. Lisäksi mm. mukautumattomuus eli normista poikkeaminen ja sopivuus eli se, että luovuuden tuote sopii kontekstiinsa, ovat yleisiä määritelmiä. (mts. 98–100.) Näillä perustein vaikuttaa selkeältä, että myös tämän tutkimuksen aineiston tilapäismuodosteita voi kutsua luovuuden tuotteeksi, ovathan tilapäismuodosteet uusia, jollakin tavalla totutusta poikkeavia sanoja, ja niiden merkitys syntyy usein niiden kontekstissa, jossa niillä voi myös olla erityinen tehtävä. Luovuuden määrittäminen ja todistaminen jokaisen sanan kohdalla ei kuitenkaan ole mielekästä, sillä kuten sanottu, luovuuden havaitseminen tapahtuu usein intuitiivisesti. Tutkimuksessa ei keskitytäkään analysoimaan tilapäismuodosteiden luovuutta, mutta luovuuden oletetaan olevan yksi tilapäismuodosteiden ominaisuuksista, joka voi osaltaan aiheuttaa haastetta kääntäjälle.

2.1.3 Neologismien luominen

Kuten aiemmin mainittiin, neologismien uutuus voi liittyä niiden muotoon, merkitykseen tai funktioon. Muodoltaan uusi neologismi voi olla ns. tyhjästä keksitty sana, joka on muodostettu järjestämällä kielen yksiköt täysin uudella, kyseisessä kielessä ennennäkemättömällä tavalla.

Yleensä sanat kuitenkin muodostuvat kielessä jo olemassa olevista aineksista eli valmiista morfeemeista tai sanoista. Merkityksen kannalta uutuus tarkoittaa, että jokin olemassa oleva sana saa uuden merkityksen. (Prinzl 2016: 3.) Tällaisille merkityksen laajentumille tai merkityksenmuutoksille Eronen (2007: 24) ehdottaa suomen kieleen nimitystä uusiosanat, koska ne ovat ikään kuin uusiokäytössä, mutta huomauttaa, että merkityksenmuutoksen kautta syntyneitä uudissanoja voi olla vaikeaa tunnistaa, koska niiden merkitys voi selvitä vasta käyttöyhteyden perusteella. Neologismien luominen funktion muutoksen kautta tarkoittaa, että sana siirtyy kieliopillisen muutoksen kautta sanaluokasta toiseen, esimerkiksi muuttuu substantiivista verbiksi (Prinzl 2016: 3). Schüler (2006: 63) mainitsee edellä mainittujen neologismien syntytapojen lisäksi vielä lainaamisen, jossa kielellistä materiaalia lainataan toisesta kielestä. Eronen (2007: 28) mukaan lainasanat eivät kuitenkaan ole varsinaisia uudissanoja vaan ”hiljattain kieleen tulleita sanoja”, mutta kun ne liitetään osaksi yhdyssanaa tai niistä johdetaan uusia sanoja, syntyy uudissanoja.

Neologismien luomiseen kaunokirjallisuudessa ja muissa teksteissä on useita syitä. Yleisesti ottaen niitä luodaan silloin, kun on tarve nimetä aiemmin nimeämättömiä ilmiöitä, kun halutaan epätavallisia ilmauksia käyttämällä poiketa normeista ja leikitellä kielellä, halutaan tarkastella tuttua asiaa uudesta näkökulmasta tai saada lukijassa aikaan tietynlainen vaikutelma. Neologismien käyttämiselle voi olla samanaikaisesti päällekkäisiäkin syitä, ja ne voivat vaihdella kirjoittajasta toiseen. Weber erottelee neologismien neljä funktiota: nimeämisfunktion, taloudellisen funktion, tekstuaalisen funktion ja tyyllillisen funktion. (Weber 2015: 15–16.)

Neologismilla on nimeämisfunktio silloin, kun sen avulla täytetään leksikaalinen aukko, eli tarvitaan uusi sana kuvaamaan ilmiötä, jolle ei ole aiemmin ollut kielessä sanaa. Kun uusi sana keksitään tähän tarkoitukseen, tavoitteena ei ole niinkään tietynlaisen tyylin saavuttaminen vaan kommunikaation tehostaminen. Neologismi luodaan nimeämistarkoituksessa myös

silloin, kun tarvitaan sana kokonaan uudelle ilmiölle, jota ei ole aiemmin ollut olemassa. Tällainen tilanne on usein esimerkiksi science fiction -kirjallisuudessa, jossa luodaan kuvitteellisia maailmoja ja niissä esiintyviä ilmiöitä. (Weber 2015: 16–17.) Myös moni fantasiakirja, hyvänä esimerkkinä vaikkapa Harry Potter -kirjasarja, sisältää juuri tällaisia sanoja. Ne on keksitty kuvaamaan asioita ja ilmiöitä, joita ei ennen kirjan kirjoittamista ole ollut olemassa, mutta jotka ovat olemassa kirjailijan luomassa maailmassa ja jotka on siten tarpeellista nimetä.

Neologismin taloudellinen funktio tarkoittaa sitä, että neologismilla halutaan ilmaista monimutkainen asia mahdollisimman lyhyesti eli tilaa säästään ja tekstiä yksinkertaistaen. Taloudellisuus voi ilmetä esimerkiksi siten, että monimutkaisten usean sanan ilmaisujen sijaan luodaan yhdyssanoja. (Weber 2015: 18.) Neologismilla voi olla myös tekstuaalinen funktio, jolloin sen tarkoituksena on sitoa tekstiä yhteen tai tiivistää sitä. Tekstin yhteen sitominen voi ilmetä esimerkiksi saman perusmorfeemin toistamisena tekstissä. (Weber 2015: 21.)

Kaunokirjallisuuden kannalta erityisen kiinnostavia ovat tyyllillisessä tarkoituksessa luodut neologismit, vaikka muutkin neologismien funktiot voivat toki olla kaunokirjallisuudessa läsnä. Weberin (2015: 19) mukaan neologismilla on tyyllillinen funktio silloin, kun tavoitteena on ilmaista tuttu asia uudella tavalla ekspressiivisyyden lisäämiseksi. Tällainen tyyllillisessä tarkoituksessa luotu neologismi on jollakin tavalla muodoltaan tai semanttisilta ominaisuuksiltaan lukijan odotusten vastainen ja yllättävä, minkä takia se saa lukijassa aikaan tehokkaamman vaikutelman kuin jokin muu tuttu, samaa tarkoittava sana saisi. Tyyllillisiä neologismeja käytetään tehokeinona kaunokirjallisuuden lisäksi erityisesti mainoskielessä ja propagandassa, kun lukijan huomio halutaan kiinnittää johonkin tiettyyn asiaan ja tekstistä halutaan tehdä huomiota herättävä ja kiinnostava. Tyyllillisiä neologismeja esiintyy myös esimerkiksi nuorisokielessä, jossa normeista poikkeavalla kielenkäytöllä halutaan vahvistaa omaa ryhmäidentiteettiä erottamalla muista kielenkäyttäjistä. (Weber 2015: 19.)

2.2 Tilapäismuodosteiden kääntäminen

Tässä luvussa käsitellään tilapäismuodosteiden kääntämistä sekä aiheesta tehtyä aiempaa tutkimusta. Jotkin luvussa mainituista tutkimuksista eivät käsittele ainoastaan tilapäismuodosteita vaan uudissanoja tai neologismeja yleisesti, Kuten aiemmin, myös tässä yhteydessä käytetään neologismi-termiä silloin, kun puhutaan neologismeista yleisesti eikä ainoastaan tilapäismuodosteista.

2.2.1 Yleiset piirteet ja haasteet

Kuten luvussa 2.1.3 todettiin, neologismeja luodaan ja käytetään teksteissä esimerkiksi silloin, kun halutaan poiketa jollakin tavalla kielen totutuista normeista. Kun käännettävässä tekstissä on tällaisia lähtökielen normeista poikkeavia uusia ilmaisuja, kääntäjä joutuu ratkaisemaan, kuinka paljon poikkeavaa kieliaineista täytyy tai ylipäänsä voi säilyttää käännöksessä. Kääntäminen on luova prosessi, jossa haasteina ovat sekä kielelliset ja tyyllilliset seikat että lähtötekstin merkityksen tulkinta. (Weber 2015: 123 [Koller 2004: 123].) Käännöstieteen uranuurtaja Jiří Levýn (2011: 57–58) mukaan kääntäminen onkin taidemuotona toisintamisen ja uuden teoksen luomisen välimaastossa: vaikka kääntäminen on luovaa työtä, kääntäjän tehtävänä ei ole luoda uutta, omaperäistä teosta, vaan ikään kuin tuottaa uudelleen alkuperäinen teos. Kääntäjän on siis ratkaistava, miten ja minkä verran lähtötekstissä olevia merkityksiä tai vaikkapa kielellistä leikkittelyä on säilytettävä. Kuinka paljon muutoksia voidaan tehdä, jotta teos säilyy uskollisena alkuperäiselle latistamatta sen tyyliä tai tunnelmaa, mutta toisaalta toimii itsenäisenä kohdekielisenä tekstinä? Kyse on lähtötekstin noudattamisen, oman tulkinnan ja itsenäisyyden välimaastossa tasapainoilusta.

Kääntämisestä yleensäkin tekee haasteellista se, että kaksi kieltä ovat harvoin täysin toisiaan vastaavia niin, että jokaiselle lähtökielen ilmaisulle tai sanalle löytyisi suora vastine kohdekielellä. Ylipäänsä tarkkuus, jolla eri kielissä voi ilmaista asioita, vaihtelee suuresti. Esimerkiksi suomen kielen monille lumeen liittyville sanoille ei todennäköisesti löydy vastineita jonkin sellaisen maan kielestä, jossa lunta ei sada koskaan. (Leppihalme 2007: 366.) Kun sitten käännettävässä tekstissä on tilapäismuodosteiden kaltaisia sanoja, jotka ovat jo lähtötekstissä uusia ja erikoisia, kääntäjä on todellisen haasteen edessä. Neologismit voivat olla kääntäjälle ongelmallisia ainakin kahdessa suhteessa: Ensinnäkään niille ei löydy vastineita edes uusimmista sanakirjoista, ja toisekseen ne sisältävät usein sanaleikkejä ja viittauksia, jolloin suora käänös ei välttämättä tee sanalle oikeutta (Schüler 2006: 62). Tilapäismuodosteitahan ei määritelmänsä mukaisesti edes voi löytyä sanakirjoista, joten niistä ei ole kääntäjälle juurikaan apua. Lisäksi tilapäismuodosteet ovat usein syntyneet tiettyä kontekstia varten, jolloin niiden merkitys on kytköksissä tuohon kontekstiin.

Schülerin (2006: 63) mukaan neologismit voivat kokea käänösprosessissa muutoksia niin muotoon kuin sisältöön liittyen. Sisällöllä tarkoitetaan sanan semanttista sisältöä eli sen osien, vaikkapa yhdyssanan alku- ja loppuosan, merkitystä. Semanttista sisältöä ei aina voi todeta kaikista sanoista yksiselitteisesti ja sen tulkinta riippuu kulloisestakin vastaanottajasta. Neologismin muodolla tarkoitetaan jotakin sen muodossa esiintyvää erikoisuutta, esimerkiksi sanaleikkiä tai huomiota herättävää äänneasua. Muoto ja sisältö voivat kääntämisen seurauksena kadota, muuttua tai niihin voi tulla jotakin lisää. (Schüler 2006: 63.) Tilapäismuodosteiden kääntämismahdollisuuksiin vaikuttavat useat tekijät, ja mahdollisuudet voivat vaihdella eri kielten välillä. Yksi olennainen kysymys on, sattuuko kohdekielellä jo olemaan sana sille ilmiölle, jota lähtökielen tilapäismuodoste kuvaa. Myös kohdekielellä käytettävissä olevat sananmuodostuskeinot vaikuttavat siihen, miten tilapäismuodosteen voi kääntää. (Weber 2015: 17–18.) Weberin (2015: 18–19) mukaan saksan kielessä mahdollisuudet

muodostaa esimerkiksi yhdyssanoja ovat moninaiset, kun taas romaanisissa kielissä yhdyssanan muodostus on huomattavasti rajallisempaa. Sen sijaan suomen kielen yleisin sananmuodostuskeino on yhdyssanan luominen (Eronen 2007: 31). Tällä perusteella voidaan olettaa, että suomen ja saksan välillä vaikkapa yhdyssanojen kääntäminen yhdyssanoina olisi mahdollista, mutta esimerkiksi saksan ja ranskan välillä kääntämisessä olisi enemmän haasteita. Weberin (2015: 21) mukaan tyyllillisen funktion aikaansaamiseksi luotuja neologismeja ei aina tarvitse tai ylipäänsä voi kääntää, mikä on usein tilanne esimerkiksi sanaleikkien tapauksessa. *Hytti nro 6*:n tilapäismuodosteet ovat olennainen osa kirjan tyyliä, joten voitaneen olettaa, että tilapäismuodosteiden karsiminen käännöksestä aiheuttaisi tekstin tyyllissä muutoksen, jopa latistumisen. Ajatus käännökseen mahdollisesta latistumisesta liittyy kiinteästi oletukseen käänösuniversaalien olemassaolosta. Käänösuniversaalien tutkimus pohjaa ajatukselle, että kaikissa käänöksissä olisi joitain yhteisiä piirteitä, jotka erottavat ne muista, ei-käännettyistä teksteistä. Käännetyn tekstin on vanhastaan oletettu kuulostavan ”käännettyltä”, ja kääntämisen on ajateltu kadottavan osan alkuperäisen tekstin merkityksestä ja tyylistä. (Chesterman 2011: 173.) Tämän ajatuksen perusteella kääntäjän ei olisi täysin mahdollista tuottaa uudelleen lähtötekstin luomaa vaikutelmaa käänöksessä, koska käännökseen oletetaan olevan jollakin tavalla alkuperäisteosta heikompi teksti ja eroavan muista samalla kielellä alun perin kirjoitetuista teksteistä. Potentiaalisia käänösuniversaaleja ovat mm. interferenssi eli lähtökielen vaikutus, eksplikoituminen eli selittäminen, yksinkertaistuminen sekä kohdekielille epätyypillisten rakenteiden käyttö (Chesterman 2011: 176–177). Toisin sanoen käänösuniversaalien tutkimuksessa oletetaan, että käänöksessä on lähtötekstiin nähden avattu asioita monisanaisemmin ja yleistajuisemmin kuin alkuperäistekstissä on tehty, ja että käännökset ovat muihin samalla kielellä alun perin kirjoitettuihin teksteihin verrattuna vähemmän sujuvia ja idiomaattisia. Parin viime vuosikymmenen aikana ajatusta käänösuniversaaleista on alettu haastaa ja on pyritty tutkimaan, pitävätkö oletukset sittenkään

paikkaansa (ks. esim. Mauranen & Kujamäki 2004 (toim.): Translation Universals – Do They Exist?).

Käsillä olevan tutkimuksen tarkoituksena ei ole sinänsä arvioida tilapäismuodosteiden saksannosten sujuvuutta tai idiomaattisuutta. Saksankielistä aineistoa ei myöskään verrata muuhun saksankieliseen, ei-käännettyyn tekstimateriaaliin. Saksannosten idiomaattisuuden arvioiminen sitä paitsi vaatisi jossain määrin tuekseen äidinkielen saksanpuhujan kieliintuitions perustuvaa tietoa. Myös tämän tutkimuksen kannalta on kuitenkin kiinnostavaa, ovatko tutkimuksen kohteena olevat käännökset yleisenä pidettyjen odotusten mukaisia, eli esiintyykö tilapäismuodosteiden käännöksissä esimerkiksi eksplikoitumista tai yksinkertaistamista, jotka ovat oletettuja käännösuniversaaleja.

2.2.2 Aikaisempi tutkimus

Neologismien ja tilapäismuodosteiden kääntämisestä kaunokirjallisuudessa on viime vuosina ilmestynyt joitakin tutkimuksia, joista tässä luvussa esitellään tämän tutkimuksen kannalta keskeisimpiä.

Anne Katrin Elisabeth Weber on tutkimuksessaan *Von Bonsaihund, Runzelmaulwurf und Monchichi-Bärchen: Eine Studie zu Ad-hoc-Nominalkomposita des Deutschen in der Translation anhand deutscher, französischer und italienischer Ausgangs- und Zieltexte* (2015) tutkinut saksankielisessä kaunokirjallisuudessa esiintyviä tilapäismuodosteita, sitä, minkälaisilla rakenteilla niitä on käännetty italiaan ja ranskaan, sekä ranskan- ja italiankielisten tilapäismuodosteiden kääntämistä saksaan. Tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan yksittäisten tilapäismuodosteiden kääntämistä, mutta niitä ympäröivä teksti sekä tilapäismuodosteiden rooli tekstin osana on myös tutkimuksessa läsnä. Kuten Weber (2015: 213) huomauttaa, kääntämisen tutkimuksessa kääntämistä ei useinkaan hahmoteta

yksittäisten sanojen tai fraasien vaan kokonaisten tekstien kääntämisen kautta. Tämän tutkimuksen asetelma on sikäli samanlainen, että pääpaino on yksittäisissä tilapäismuodosteissa ja niiden käänöksissä, mutta niitä tutkittaessa huomioidaan myös konteksti. Weber on valinnut tutkimuksen kohteena olevat tilapäismuodosteet aineistoon oman kieli-intuitionsa perusteella ja objektiivisuuden vuoksi vielä tutkinut Google-haun avulla, ovatko valitut sanat yleisessä käytössä. Google-haun käyttöä tilapäisyyden määrittelyssä Weber (mts. 216) perustelee siten, että mikäli sana ei esiinny lainkaan tai esiintyy hyvin harvoin internetissä, on syytä olettaa, että kyseessä on uusi sana. Tästä syystä Google-haku on myös tässä tutkimuksessa olennainen apuväline, kun tutkitaan potentiaalisia tilapäismuodosteita. Yksi Weberin tutkimuksen keskeisistä havainnoista on, että tilapäismuodosteiden kääntämiseen ei vaikuta olevan mitään vakiintuneita strategioita, vaan kyse on yksittäistapausten ratkaisemisesta, kuten kääntämisessä yleensäkin (mts. 519).

Marlies Gabriele Prinzelin tutkimus *Death to Neologisms: Domestication in the English Retranslations of Thomas Mann's Der Tod in Venedig* (2016) käsittelee Mannin *Der Tod in Venedig* -romaanista tehtyjä englanninkielisiä käänöksiversioita sen kannalta, mitä Mannin käyttämille neologismeille on tapahtunut käänöksissä ja uudelleenkäänöksissä. Myös Prinzel on koonnut tutkimusaineistonsa aluksi oman intuitionsa perusteella ja sen jälkeen testannut aineistoa useilla menetelmillä, mm. sanakirjoilla ja internetin hakukoneilla. Tutkimuksen keskeinen havainto on, että *Der Tod in Venedig* -teoksessa esiintyvät neologismit ovat lähes aina kadonneet käänöksissä; useimmiten neologismi on korvattu jollakin konventionaalisemmalla ilmaisulla, eli kääntäjät ovat suosineet normalisoivaa käänöstapaa (mts. 20).

Anja Schülerin artikkeli *Neologismen als Übersetzungsproblem* (2006) koskee neologismien kääntämistä Douglas Adamsin *The Hitch Hiker's Guide to the Galaxy* -kirjojen saksannoksissa. Schüler toteaa, että neologismeja esiintyy fantasiakirjallisuudessa erityisen usein, ja että ne

voivat olla kääntäjälle haasteellisia (mts. 66). Schüler on käyttämänsä aineiston perusteella kartoittanut joitakin neologismien kääntämisessä käytettyjä tapoja, joita käsitellään tarkemmin kääntäjän strategioiden yhteydessä luvussa 2.4.

2.3 Sananmuodostus

Tässä luvussa käsitellään suomen ja saksan sananmuodostuskeinoja. Sananmuodostuskeinojen avulla analysoidaan tutkimusaineiston suomenkielisten tilapäismuodosteiden muodostustapoja sekä saksankielisten käännösten muodostumista.

2.3.1 Suomen kieli

Koska tutkimusaineiston suomenkielinen osa koostuu pelkästään substantiiveista ja adjektiiveista, tässä osiossa keskitytään ennen kaikkea näihin sanaluokkiin.

Suomen kielen sanat voidaan jakaa sananmuodostustyyppinsä perusteella kolmeen ryhmään, jotka ovat perussanat, johdokset ja yhdyssanat. Perussanat ovat usein kielen ikivanhoja sanoja, jotka ovat morfologisesti jakamattomia. (Häkkinen 2007: 141–142.) Täysin uusien perussanojen syntyminen on hyvin harvinaista, ja uusia sanoja tehdäänkin kierrättämällä kielessä jo olevaa materiaalia. Näin syntyy sekundaarimuodosteita eli johdoksia ja yhdyssanoja, jotka muodostetaan lisäämällä olemassa olevaan sanaan lisää aineksia. (Hyvärinen 1995: 195.) Johdokset ja yhdyssanat ovat avoimia, karttuvaa luokkia, joihin voi syntyä koko ajan lisää sanoja. Yhdyssanoja ja johdoksia onkin moninkertainen määrä perussanoihin verrattuna, mutta toisaalta perussanoja käytetään kielessä keskimääräisesti enemmän. (ISK § 146.) Tällaiset avoimet luokat tarjoavat runsaasti mahdollisuuksia luoda uusia, kertakäyttöisiäkin sanoja eri tilanteiden tarpeisiin.

Yhdistäminen eli kompositio, jossa uusia sanoja luodaan yhdistämällä kielessä jo olemassa olevia sanoja, on ylivoimaisesti tavallisin tapa luoda suomen kieleen uusi sana. Sanakirjojen sanoista yli puolet ja uudissanoista vielä useampi on yhdyssanoja. (Eronen 2007: 31.) Yhdyssanassa on aina vähintään kaksi sanavartaloa, ja sama sanavartalo voi myös toistua

useasti samassa yhdyssanassa (esim. *lapsenlapsi*). Yhdyssanan osina voi olla niin perussanoja, johdoksia kuin aiemmin muodostettuja yhdyssanojakin. Häkkisen (2007: 141) mukaan yhdyssanat jaetaan determinatiivisiin yhdyssanoihin ja kopulatiivisiin yhdyssanoihin: Determinatiivisen yhdyssanan osat ovat sillä tavoin eriarvoiset, että siitä voidaan selkeästi erottaa määriteosa ja perusosa, joista ensimmäinen jollakin tavalla määrittää jälkimmäistä (esim. *kieltenopettaja*). Kopulatiivisen eli rinnasteisen yhdyssanan osat ovat keskenään samanarvoiset (esim. *suomalais-ugrilainen*). Ylikulju (2004) jaottelee yhdyssanat vielä tarkemmin neljään eri luokkaan: determinatiivisten yhdyssanojen lisäksi on summatiivisia, dynaamisia ja sekundaarisia yhdyssanoja, joista viimeksi mainittu koskee vain adjektiiveja. Summatiivinen tarkoittaa samaa kuin aiemmin mainittu kopulatiivinen yhdyssana. Dynaamisen yhdyssanan voi palauttaa kokonaiseen lauseeseen ja se sisältää yleensä verbistä johdetun substantiivin (esim. *auringonlasku – se, että aurinko laskee*). Sekundaarinen yhdysadjektiivi on muodostettu muusta yhdyssanasta johtimen avulla, ja se on suomen kielessä hyvin yleinen sananmuodostustyyppi (esim. *ylipainoinen*).

Johtaminen eli derivaatio tapahtuu siten, että sanan perusosaan, kantasanaan, liitetään johtimia eli affikseja (Häkkinen 2007: 141). Kantasanana voi olla niin perussana, johdos kuin yhdyssanakin. (ISK § 155.) Sanoja voi johtaa suomessa lähes loputtomasti, ja onkin laskettu, että suomen kielessä erilaisia johtimia on yhteensä parisataa. Monet niistä ovat niin automaattisia ja jokapäiväisiä, ettei niiden avulla johdetuista sanoista synny sanakirjaan asti päätyvää uutta sanaa, vaan pelkästään tilapäismuodoste. Esimerkiksi johtimella *-lainen/-läinen* voi teoriassa muodostaa adjektiivin mistä tahansa sanasta tai nimestä (esim. *kaupunginteatterilainen*). (Eronen 2007: 33.) Suomen kielessä johtamisen tavallisin muoto onkin esimerkissä näkyvä suffiksaatio eli sanan loppuun tulevan johtimen lisäys kantasanaan. Johtimia eli suffikseja voi lisätä useita peräkkäin, ja usein muodostuu ns. johdosketjuja, esimerkiksi *käsi > käsittää > käsitellä*. Tällaisissa tapauksissa kantasana-termillä voidaan

viitata siihen muotoon, josta tarkasteltavana oleva johdos on välittömästi muodostunut. Näin ollen em. esimerkissä *käsittää* on *käsitellä*-verbin kantasana. (Häkkinen 2007: 141.) Lähes rajattomat mahdollisuudet johtaa sanoja tuottavat otollisen maaperän tilapäismuodosteiden luomiselle.

Harvinaisempana sananmuodostuskeinona suomen kielessä käytetään jonkin aineksen poistamista sanasta. Näin toimii takaperoisjohto, jossa sanasta lisäämisen sijaan poistetaan suffiksi (*tarra* < *tarrata*). Poistamista on myös lyhentäminen, joka käsittää typistesanat (*ale* < *alennusmyynti*), kirjainsanat (*tv* < *televisio*) ja koostesanat (*tupo* < *tulopolitiikka*). (ISK § 146, 167–170.) Yhdistelmäsana eli kontaminaatio on sana, jossa kaksi sanaa kietoutuu yhdeksi (esim. mekaniikan ja elektroniikan yhdistävä tieteenala on *mekatroniikka*) (Eronen 2007: 37–38).

2.3.2 Saksan kieli

Saksan kielen sananmuodostuksen osalta lähdeveksena käytetään Wolfgang Fleischerin ja Irmhild Barzin teosta *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache* (2012). Teoksessa sananmuodostus määritellään tarkoittamaan sanojen muodostamista kielessä olemassa olevan aineksen avulla ja pohjalta (mts. 18). Saksan kielessä sananmuodostuksen avulla syntyy lähinnä substantiiveja, adjektiiveja, verbejä ja adverbeja (mts. 2). Yleensä sananmuodostuksen lähtökohtana eivät ole kaikki sanan kieliopilliset muodot vaan sanavartalo eli muoto, jossa ei ole taivutuspäätteitä. Vartalo voi olla yksinkertainen (*Wind*) tai kompleksinen (*windig*), ja samalla sanavartalolla voi olla useita muotoja (esim. *rot/röt/lich*). (Mts. 51–52.)

Saksan kielen sanastosta suurin osa, noin 50–60 prosenttia, on substantiiveja. Siten myös huomattava osa sananmuodostuksen kautta syntyvistä sanoista on substantiiveja, ja niiden sananmuodostuskeinot ovat muihin sanaluokkiin nähden erityisen moninaiset ja produktiiviset.

Erityisen yleisiä saksan kielessä ovat kahden substantiivin muodostamat determinatiiviset yhdyssanat. Substantiivien johtaminen tapahtuu yleensä suffiksaation kautta, ja kaikista saksan suffikseista noin 60 prosentilla muodostetaan juuri substantiiveja. (Mts. 117–118.)

Adjektiiveja saksan sanastosta on vain noin 15 prosenttia, eivätkä niiden muodostuskeinot ole yhtä moninaiset kuin substantiivien. Adjektiivit toimivatkin usein jotakin toista sanaa määrittävänä attribuuttina eli ovat siinä mielessä epäitsenäisempiä kuin substantiivit. Adjektiivien muodostuksessa kehittyneimpiä ovat ne mallit, joilla substantiivista tai verbistä johdetaan adjektiiveja, esim. suffiksi *-bar*. Yleinen adjektiivin muodostuskeino on myös partisiipin presensin tai partisiipin perfektin muuttuminen adjektiiviksi. Kopulatiiviset yhdyssanat ovat adjektiivien muodostuksessa yleisempiä kuin substantiivien muodostuksessa. Adjektiivien tapauksessa johtaminen ei ole yhtä kehittynyttä kuin substantiivien, mutta se on silti yksi keskeisistä adjektiivien muodostuskeinoista. (Mts. 297–298.)

2.4 Kääntäjän strategiat

Tässä luvussa käsitellään kääntäjän strategioita ja niistä tehtyjä luokitteluja. Keskiössä on Andrew Chestermanin teoksessaan *Memes of Translation* (1997) esittelemä jaottelu. Lisäksi käsitellään neologismien ja tilapäismuodosteiden kääntämisessä yleisesti käytettyjä tai mahdollisia käänösstrategioita ja -tapoja.

Käänösprosessin aikana ilmeneviä ongelmia ratkaistakseen kääntäjä valitsee joko tietoisesti tai tiedostamatta strategioita, joiden avulla hän kykenee tuottamaan luontevaa kohdekielistä tekstiä. Kääntämisen tutkimuksessa puhutaan usein *globaalista strategiasta*, joka on eräänlainen koko tekstin käänösratkaisuihin vaikuttava peruslinja, sekä *paikallisista strategioista*, joilla ratkaistaan yksittäisiä käänösongelmia. (Leppihalme 2007: 265.) Tämän tutkimuksen osalta on tarpeen keskittyä paikallisiin strategioihin, koska tarkastelun kohteena ovat yksittäiset sanat, jotka tuottavat tekstiin paikallisia käänösongelmia. Toki voidaan ajatella, että runsaasti tilapäismuodosteita sisältävää tekstiä varten täytyisi valita jokin globaali strategia, yleislinja, jolla tilapäismuodosteiden kääntämistä lähestyttäisiin.

Chestermanin (1997: 87) mukaan käänösstrategiat ovat eräänlaisia käänösmeemejä eli usein käytettyjä kääntämisen tapoja ja toisaalta myös yleisiksi miellettyjä käänöstopoja. Käänösstrategiat ovat ongelmakeskeisiä eli niiden lähtökohtana on käänösongelma, jonka ratkaisemiseen strategiaa käytetään (mts. 89). Tämän tutkimuksen tapauksessa käänösongelmia ovat tilapäismuodosteet. Käänösstrategioiden käyttö mielletään tietoiseksi toiminnaksi, sillä kääntäjän tavoite on lähtökohtaisesti tuottaa mahdollisimman hyvä käänös, ja tavoitteen saavuttamiseksi hänen on valittava ongelmanratkaisuun sopivimmat välineet. Strategia-termi itsessään korostaa kääntäjän roolia aktiivisena päätöksentekijänä käänösprosessissa. (Leppihalme 2007: 365). Käänösstrategioiden tutkimuksessa erotetaan kuitenkin usein tietoisempi, ”strateginen” ongelmanratkaisu enemmän intuitioon perustuvasta

toiminnasta, joista ensimmäisessä kääntäjä tietoisesti kiinnittää huomion ongelmakohtaan, ja joista jälkimmäisessä käänösongelman ratkaiseminen tapahtuu ikään kuin huomaamatta ja automaattisesti (Chesterman 1997: 89–90). Voidaan kuitenkin olettaa, että kääntäjän kohdatessa tilapäismuodosteen, joka on uusi ja aiemmin tuntematon sana, hän on tietoinen ongelmakohtasta ja siten tietoisesti valitsee käänösstrategian sen ratkaisemiseksi.

Chesterman (1997) jakaa paikalliset käänösstrategiat syntaktisiin strategioihin, semanttisiin strategioihin ja pragmaattisiin strategioihin, jotka puolestaan jakautuvat useisiin alaluokkiin. Tässä käsitellään tarkemmin vain niitä alaluokkia, jotka ovat tutkimuksen saksankielisen aineiston perusteella oleellisia.

Syntaktisia eli *lauseopillisia strategioita* ovat esimerkiksi sanasanainen käänös, lainaaminen, transpositio, yksikön muutos ja fraasin, lauseen tai virkkeen rakenteen muutos. Nämä strategiat liittyvät ensisijaisesti muotoon sisällön sijaan. Sanasanainen käänös tarkoittaa, että ilmaisu on käännetty mahdollisimman suoraan mutta kuitenkin kohdekielen kielioppia noudattaen; siinä ei siis välttämättä noudateta lähtökielen muotoa. Lainaaminen puolestaan on joko lähtökielen sanan ottamista suoraan kohdekieleen ilman muutoksia tai suoraa kääntämistä ilman rakenteen muutosta. Transpositio tarkoittaa sanaluokan muutosta, esimerkiksi substantiivin kääntämistä verbillä. Yksikön muutoksessa kielen yksikkö (esim. morfeemi, sana, fraasi) käännetään joksikin toiseksi kielen yksiköksi, esimerkiksi niin, että lähtökielen sanasta tulee kohdekielessä fraasi. *Semanttisia* eli *merkityso pillisia strategioita* ovat esimerkiksi synonyymien, antonyymien sekä ylä- ja alakäsitteiden käyttö sekä abstraktion muutos. Käänöksessä ilmaisu siis korvataan samaa tarkoittavalla, merkitykseltään vastakohtaisella, yleisemmällä tai spesifimmällä käsitteellä; abstraktion muutoksessa abstrakti ilmaus muuttuu konkreettisemmaksi tai päinvastoin. Nämä strategiat liittyvät siis ennen kaikkea merkitykseen. *Pragmaattiset* eli *käytännölliset strategiat* liittyvät ensisijaisesti kohdetekstiin siirtyvän tiedon valikoitumiseen. Mahdollinen muutos kohdistuu siis viestiin, ja niissä voi olla piirteitä myös

sekä syntaktisista että semanttisista strategioista. Pragmaattisia strategioita ovat esimerkiksi eksplisoituminen ja implikoituminen, kotouttaminen ja vieraannuttaminen sekä tiedon lisääminen tai vähentäminen. Eksplikoitumisessa käännökseen lisätään jotain, joka on lähtötekstissä implisiittistä, ja implikoitumisessa jokin lähtötekstissä eksplisiittisesti sanottu muutetaan implisiittiseksi. (Chesterman 1997: 94–109.)

Leppihalme (2007) tiivistää yllä esitetyn Chestermanin jaottelun kääntäjän paikallisstrategioista neljään vaihtoehtoon, jotka ovat *säilyttäminen*, *muuttaminen*, *lisääminen* ja *poistaminen*. Säilyttäminen tarkoittaa vieraskielisen sanan siirtämistä käännökseen muuttumattomana tai hyvin pienin muutoksin, jolloin käännökseen voidaan tuoda paikallisväriä ja eksotiikkaa. Näin voidaan menetellä esimerkiksi puhuttelusanojen (*sir, my lord*) kanssa. Muuttaminen puolestaan tarkoittaa käännösyksiköiden muuttamista eri kielelle eli sitä, mikä yleensä arkikielessä mielletään kääntämiseksi. Lisääminen tarkoittaa, että käännökseen lisätään jokin selitys tai täsmennys silloin, kun se on ymmärtämisen kannalta tarpeellista, tai käännöksen johonkin kohtaan lisätään väriä kompensoimaan toisen kohdan latistumista. Poistaminen taas tarkoittaa, että jokin lähtötekstin sana tai ilmaisu jätetään kokonaan kääntämättä niin, ettei sille löydy ollenkaan vastinetta käännöksestä. (Leppihalme 2007: 366–368.)

Chestermanin (1997: 95) mukaan syntaktisiin strategioihin kuuluvan lainaamisen yksi muoto on lainaamiseen pohjalta syntyneen neologismin tuominen kohdekieleen: Kun lähtökielestä käännetty lainasana esiintyy ensimmäistä kertaa kohdekielessä, se on kohdekielessä neologismi. Kohdekieleen voi siis syntyä tällä tavoin tilapäismuodoste myös siinä tapauksessa, että alkuperäinen sana ei ole lähtökielessä tilapäismuodoste. Myös silloin, kun käännetään tilapäismuodosteita, sysäyksen käännösratkaisulle antaa epäilemättä lähtökielen esikuva, ja yleensä tuloksena on kohdekielen aineksista koostuva käännösvastine (Weber 2015: 24). Tässä tutkimuksessa ilmiöstä käytetään käsitettä *käännöslaina*, jonka Leppihalme (2007: 368)

määrittelee suoraksi käännökseksi vieraskielisestä ilmaisusta. Suomen sana on siis käännetty suoraan saksaksi sekä merkitykseltään että rakenteeltaan suomen tilapäismuodostetta vastaavasti. Mikäli oletetaan, että suomenkielisten tilapäismuodosteiden kuvaamille ilmiöille ei olisi myöskään saksassa olemassa valmiita sanoja, tilapäismuodosteiden kääntäminen käännöslainoina vaikuttaisi yhdeltä todennäköiseltä kääntäjän valinnalta. Lisäksi, kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, suomen ja saksan sananmuodostustavoissa on yhteneväisyyksiä: molemmissa voi esimerkiksi luoda helposti yhdyssanoja. Tämän vuoksi voidaan olettaa, että suomenkielisen tilapäismuodosteen kääntäminen saksaksi olisi yksinkertaisinta siten, että tehdään suora käännöslaina.

Schüler (2006) erottelee viisi neologismien käännöstapaa, jotka ovat osittain linjassa Chestermanin jaottelun ja Leppihalmeen yksinkertaistuksen kanssa: lähtökielen sanan ottaminen käännökseen sellaisenaan; uudelleentuottaminen kohdekielen keinoin, jolloin yhteys lähtökieleen on tunnistettavissa; uudismuodoste, jolla ei ole yhteyttä lähtökielisen sanan muotoon eikä sisältöön; poisjätto, jossa neologismi joko jätetään pois tai korvataan leksikalisoituneella sanalla, sekä lisääminen, jossa käännökseen lisätään neologismi sellaisessa kohdassa, missä lähtötekstissä ei ole neologismia. Viimeistä käännöstapaa voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun halutaan kompensoida toisesta kohdasta poistettua neologismia. Tällaisessa tilanteessa on myös mahdollista, että kääntäjä on ymmärtänyt lähtötekstin väärin ja luullut neologismiksi sellaista sanaa, joka on itse asiassa vakiintunut. (Schüler 2006: 64–65.) Viimeksi mainittuun kääntämistapaan ei oteta tässä tutkimuksessa kantaa, sillä tilapäismuodosteiden tutkimisen lähtökohtana on suomenkielinen alkuteos, ja saksannosta on tutkittu vain suomen tilapäismuodosteiden vastineiden osalta. Saksannoksesta ei siis ole etsitty mahdollisia muita tilapäismuodosteita sellaisista kohdista, joissa ei suomenkielisessä teoksessa ole tilapäismuodostetta.

Tässä tutkimuksessa käytetty kääntäjän strategioiden jaottelu perustuu Chestermanin jaotteluun sekä Leppihalmeen siitä tekemään yksinkertaistukseen. Jaottelua käsitellään tarkemmin luvussa 3.3.2 saksankielisen aineiston tutkimusmenetelmissä.

3. Aineisto ja menetelmät

Tämän osion luvussa 3.1 esitellään aineiston lähteenä olevat teokset. Luvussa 3.2 käsitellään aineiston suomenkielisen osan rajaamisperusteet sekä sen analysointiin käytetyt tutkimusmenetelmät. Luku 3.3 käsittelee aineiston saksankielistä osaa ja sen tutkimusmenetelmiä.

3.1 Hytti nro 6 ja Abteil Nr. 6

Tutkimusaineiston suomenkieliset tilapäismuodosteet on kerätty Rosa Liksomin teoksesta *Hytti nro 6*. Rosa Liksom (s. 1958) on Ylitorniosta kotoisin oleva kirjailija ja kuvataiteilija, jonka vuonna 2006 ilmestynyt *Hytti nro 6* -romaani voitti Finlandia-palkinnon vuonna 2011. Kirja kertoo suomalaisen opiskelijatyön matkasta 1980-luvun Neuvostoliiton halki Trans-Siperian junalla. Romanin perusasetelma sekä aidontuntuiset kuvaukset Neuvostoliitosta ovat saaneet innoituksensa kirjailijan omista kokemuksista. (Helsingin Sanomat, 2013.)

Tytön matkaseurana samassa hytissä on venäläinen rakennusmies Vadim, johon viitataan sanalla *mies*. Tytön nimeä ei kerrota kirjassa, ja häneen viitataan sanalla *tyttö*. Kolmas olennainen henkilöahmo on junassa työskentelevä ronski, keski-ikäinen vaunuemäntä Arisa, joka on miehen vanha tuttu. Kirjan kertoja on kaikkitietävä, ulkopuolinen kertoja, joka kuvailee tapahtumia tytön näkökulmasta. Tytön puhetta ei ole esitetty repliikein, mikä luo hänestä vähäpuheisen vaikutelman. Sen sijaan miehen, Arisan ja lukuisten sivuhahmojen puhe on esitetty suorina repliikkeinä.

Hytti nro 6:n kieli on omaperäistä ja mielikuvituksellista. Kuvaukset Neuvostoliiton kurjuudesta saavat paikoin jopa inhorealistisia piirteitä, mutta kirjasta välittyy myös suuren

maan monimuotoisuus ja Siperian talven karu kauneus. Kirjassa on paljon kuvauksia luonnosta, ihmisistä sekä elämän hajuista ja väreistä:

Ja yö hyysi pimeyden halki punaiseksi aamunkoiksi ikkunaan. Keltainen kuu lakaisi viimeisen kirkasvaloisen tähden tehdessään tietä tuliselle auringolle. Ja hitaasti valkeni koko Siperia. Mies sinisissä verryttelyhousuissa ja valkoinen paita päällä punnersi hiki otsalla kahden sängyn välissä, uniset silmät, kuiva haiseva suu, hytissä unen tahmea löyhkä, hengittämätön ikkuna, hiljaiset teelasit pöydällä, vaienneet muruset lattialla.

(Liksom 2011a: 30)

Bensankatkuinen lämpö sulatti tytön huuruhiukset hetkessä, mutta jalkatila oli kylmä. [...] Mies painoi kaasun pohjaan ja Pobeda sukelsi jääkimpaleiselle sivukadulle. Auringon keltaamat puiston lumiset puut katsoivat hämmentyneinä auton perään. [...] Taakse jäivät kaupungin repivä pakkasmelu, noen mustaamat kerrostalot ja suoraan kohti avaruutta nousevat savupaadet.

(Liksom 2011a: 61–62)

Aineiston toisen osan muodostavat suomenkielisten tilapäismuodosteiden saksannokset Stefan Mosterin käännöksessä *Abteil Nr. 6*. Saksannos ilmestyi vuonna 2013. Moster on saksalainen kirjailija ja kääntäjä, joka on opettanut Münchenin yliopistossa Suomen kirjallisuutta ja asuu nykyään Suomessa. Moster on Liksomin romaanien lisäksi kääntänyt muun muassa Kari Hotakaisen teoksia. (Siltala Publishing 2017.)

3.2 Suomenkielinen aineisto

Tässä luvussa käsitellään suomenkielisen tutkimusaineiston rajaamisperusteet. Kuten luvussa 2.2 todettiin, tilapäismuodosteen määrittelemine ja erottamine muista neologismeista ei aina ole yksinkertaista. Tästä johtuen aineiston suomenkielisen osan rajaamine vei aikaa ja vaati osittain keinotekoisikin rajanvetoa. Vaikka tämän tutkimuksen pääpaino onkin suomenkielisen aineiston osalta tilapäismuodosteiksi todettujen sanojen muodostuksen ja merkityksen analysoinnissa, on myös olennaista pohtia, millä perustein sanat loppujen lopuksi määritellään tilapäisiksi. Ennen varsinaisen tutkimuksen tekoa oli siis tutkittava, mitkä *Hytti nro 6* -kirjasta poimitut sanat voitiin ottaa mukaan aineistoon tai jättää aineistosta pois, ja millä perusteella. Aineiston muodostus on näin ollen yksi osa tutkimusta, joka kuitenkin esitellään aineistoluvussa siksi, että vasta tämän ensimmäisen tutkimusvaiheen jälkeen voitiin keskittyä varsinaisiin tutkimuskysymyksiin.

Tilapäismuodosteiden määrittelyyn on käytetty menetelmiä, jotka pohjautuvat osittain luvussa 2.2.2 esiteltyjen Prinzlin ja Weberin tutkimusten menetelmiin. Alustavan aineiston kokoamisessa nojattiin tutkielman kirjoittajan omaan kieli-intuitioon ja sen jälkeen tukeuduttiin sekä sanakirjan että Google-hakukoneen tarjoamaan tietoon sanojen käytön yleisyydestä. Sanan toteamine tilapäismuodosteeksi pelkän oman intuition perusteella ei olisi ollut tarpeeksi objektiivista tutkimuksen kannalta, joten sanojen lisätutkimus oli tarpeen.

Suomenkielisen aineiston kokoamisvaiheet esitellään kolmessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa *Hytti nro 6* -kirjasta kerättiin kaikki potentiaaliset tilapäismuodosteet, jotka muodostivat alustavan 46 saneen aineiston. Toisessa vaiheessa testattiin, esiintyvätkö sanat Kielitoimiston sanakirjassa; esiintyminen oli kriteerinä sanan poistamiselle aineistosta. Kolmannessa vaiheessa testattiin jäljelle jääneiden sanojen esiintymistä Google-hakukoneen tuloksissa. Google-testauksessa jokaisen hakutuloksia tuottaneen sanan kohdalla arvioitiin

tapauskohtaisesti, täyttävätkö ne tämän tutkimuksen määritelmän tilapäismuodosteesta. Näiden kolmen vaiheen jälkeen muodostui lopullinen aineisto, johon kuuluu 35 sanaa ja 36 sanetta.

3.2.1 Alustavan aineiston kokoaminen

Ennen aineiston varsinaista keräämistä luin kirjan kahteen kertaan läpi saadakseni siitä hyvän kokonaiskuvan. Sen jälkeen luin kirjan uudelleen läpi siten, että kirjoitin muistiin kaikki sanat, joita pidin potentiaalisina tilapäismuodosteina oman kieli-intuitioni perusteella. Toisin sanoen keräsin kaikki sanat, jotka mielestäni olivat mahdollisesti vakiintumattomia, uusia sanoja. Toistin tämän vaiheen vielä uudelleen varmistaakseni, ettei mikään potentiaalinen tilapäismuodoste jäänyt ensimmäisellä kerralla huomaamatta. Tällä tavoin muodostuneessa alustavassa aineistossa oli 45 sanaa. Niistä yksi (*tönkköluminen*) esiintyi kaksi kertaa eri kontekstissa. Sana otettiin mukaan aineistoon molemmissa konteksteissaan, jotta ilmeni, miten sama sana on käännetty eri käyttöyhteyksissä. Yhteensä alustavassa aineistossa oli siis 46 sanetta.

3.2.2 Kielitoimiston sanakirja

Toisessa vaiheessa testattiin, esiintyvätkö sanat Kielitoimiston sanakirjassa. Kotimaisten kielten keskuksen (Kotus) julkaisema Kielitoimiston sanakirja on tämän hetken ajantasaisin yksikielinen suomen sanakirja, joka sisältää noin 100 000 hakusanaa suomen nykyisen yleiskielen keskeisestä sanastosta (Kotus 2016a). Testauksessa käytettiin sanakirjan viimeisintä internet-versiota (elokuu 2016).

Sanakirjassa esiintyi yksi alustavan aineiston sanoista, *surureunainen*. Tämä sana ei siis täyttänyt tilapäismuodosteen määritelmää: sana ei voi olla tilapäismuodoste, jos se esiintyy

sanakirjassa. *Surureunainen* on hyvä esimerkki siitä, kuinka sanojen uutuus tai ainutkertaisuus on usein subjektiivinen kokemus: kyseessä oli sanakirjaan päätynyt, vakiintunut suomen kielen sana, mutta pidin sitä potentiaalisena tilapäismuodosteena, koska omasta mielestäni se vaikutti uudelta.

Vaikka muut alustavan aineiston 44 sanaa eivät tuottaneet hakutuloksia Kielitoimiston sanakirjassa, se ei vielä tarkoittanut, että kaikki niistä välttämättä olisivat olleet tämän tutkimuksen määritelmän mukaisia tilapäismuodosteita. Kuten luvussa 2.2 todettiin, mikään sanakirja ei voi sisältää kielen jokaista sanaa, vaikka kyse olisi vakiintuneistakin sanoista. Kielitoimiston sanakirja ei ole tästä poikkeus. Vaikka kyseessä on suomen yleiskielen sanakirja, suurin osa vuosittain syntyvistä uusista sanoista ei päädy mukaan sanakirjaan, vaan Kotus julkaisee vuosittain erillisiä koosteita ajankohtaisista, uusista sanoista (Kotus 2016b). Myöhemmin näissä koosteissa mukana olleet sanat voivat tietenkin vakiintua kieleen ja päätyä lopulta itse Kielitoimiston sanakirjaan.

3.2.3 Google-haku

Sanakirjatestauksen jälkeen aineistossa oli siis jäljellä 44 sanaa (ja 45 sanetta). Kolmannessa vaiheessa näitä sanoja etsittiin Google-hakukoneella. Tarkoituksena oli kartoittaa, ovatko potentiaaliset tilapäismuodosteet käytössä *Hytti nro 6* -kirjan ulkopuolella ja jos ovat, kuinka laajasti ja missä yhteyksissä niitä käytetään. Google-hakukonetta käytettiin siis eräänlaisen korpuksen tapaan.

Prinzl (2016: 12–13) toteaa, että kun jotakin sanaa määritellään neologismiksi korpushaun avulla, oleellinen määrittävä tekijä on osumien määrä: koska korpuukset sisältävät yleensä monenlaisia tekstityyppejä eri lähteistä, yksittäinen osuma ei välttämättä tarkoita, ettei sana voisi olla neologismi, sillä yksittäiset tai muutamat osumat voivat vain olla esimerkkejä

neologismin käytöstä tekstiyhteydessä. Tilapäismuodosteiden kohdalla sanan esiintyminen jossakin toisessa tekstissä tosin asettaa automaattisesti kyseenalaiseksi sen, onko kyseessä tilapäismuodoste, varsinkin jos sana esiintyy useita kertoja eri konteksteissa. Google-hakukone hakee osumia valtavasta määrästä erityyppisiä tekstejä, ja tekstien kirjoittajana voi olla periaatteessa kuka tahansa. Myös Fellner (2009: 16) pohtii Google-haun problematiikkaa: mikäli sanaa käyttää useasti sama kielenkäyttäjä samassa kontekstissa, kyseessä voi olla tilapäismuodoste, mutta kun joku toinen tai useat muut kielenkäyttäjät ottavat sanan käyttöön ja sana siirtyy eri kontekstiin, kyse on muusta neologismista. Toisin kuin sanakirjatestauksen kohdalla, Google-haun avulla toteutetussa tilapäismuodosteen määrittelyssä ei siis ollut oleellista se, esiintyikö sana ylipäätään hakutuloksissa vai ei. Sen sijaan olennaista oli tarkastella, oliko esiintymiä huomattava määrä ja vaikuttiko sana esiintyvän jossakin vakiintuneessa merkityksessä useiden kielenkäyttäjien kirjoittamissa teksteissä. On syytä huomioda, että Google-hakutulokset käsittävät pääasiassa vain kirjoitetun kielen sanaston eivätkä tarjoa juuri tietoa puhutusta kielestä. Hakutuloksia ei voida myöskään pitää absoluuttisena totuutena sanan kaikista mahdollisista esiintymistä.

Google-haku osoittautui ongelmalliseksi testausmenetelmäksi ensinnäkin siksi, että se ei tunne hakusanojen katkaisutoimintoa. Jos sanan syöttää hakukenttään perusmuodossa, haku löytää sanasta osumia myös joissakin taivutusmuodoissa, muttei suomen kielen osalta läheskään kaikkia. Potentiaaliset tilapäismuodosteet täytyi siis etsiä niiden jokaisessa taivutusmuodossa, jotta voitiin selvittää sanan käytön todellinen laajuus Googlen-haun löytämässä materiaalissa. Tähän tarkoitukseen käytettiin ”Tarkennettu haku” -ominaisuuksiin kuuluvaa ”millä tahansa näistä sanoista” -hakukenttää, johon syötettiin sanan eri taivutusmuodot sekä yksikössä että monikossa. Toisen haasteen muodosti haun tuloksien ajoittainen päällekkäisyys sekä epämääräisyys osumien lukumäärän ilmoittamisessa. Joskus hakutuloksissa esiintyi useaan kertaan sama teksti (esimerkiksi sama uutisteksti useilla eri internetsivuilla). Jos siis sana

vaikutti tuottavan esimerkiksi 15 osumaa, täytyi tarkistaa, ettei osa tuloksista ollutkin itse asiassa sama teksti useaan kertaan. Google-haku saattaa myös jättää näyttämättä ”samankaltaisia” tuloksia, jolloin tulosten määrä vaikuttaa pienemmältä, mitä se todellisuudessa on. Kun samankaltaiset tulokset klikkaa näkyviin, ne tosin ovat yleensä hakutuloksissa aiemmin esiintyneitä, siis samoja osumia. Tämän vuoksi joihinkin jäljempänä ilmoitettuihin osumamääriin on suhtauduttava enemmän suuntaa-antavina kuin tarkkoina lukuina. Jos tuloksia kuitenkin oli vain muutama, luvun pystyi yleensä määrittämään tarkasti. Lisäksi hakutuloksissa täytyi jättää huomiotta ne osumat, jotka olivat suoria katkelmia *Hytti nro 6* -kirjasta tai muuten viittasivat nimenomaan kirjaan ja sen kielenkäyttöön.

Testatuista sanoista 15 kappaletta ei tuottanut ollenkaan hakutuloksia Google-haulla muuten kuin *Hytti nro 6* -kirjaan liittyen, joten ne otettiin suoraan mukaan lopulliseen aineistoon. Suurin osa eli 29 sanoista siis tuotti yhden tai useamman osuman. Jos sana esiintyi vain yhdessä tai kahdessa hakutuloksessa, katsottiin sen käytön olevan niin harvinaista ja satunnaista, että sana säilytettiin aineistossa. Tällaisia 1–2 hakutulosta tuottaneita sanoja oli 12 kappaletta. Tässä vaiheessa tutkittavana oli siis vielä 17 sanaa, ja lopulliseen aineistoon oli päätyneet 27 sanaa.

Niiden 17 sanan osalta, jotka tuottivat enemmän kuin kaksi hakutulosta, tutkittiin, missä merkityksessä ja yhteydessä sana hakutuloksissa esiintyi. Jos sana esiintyi useita kertoja tai jopa pelkästään siinä merkityksessä, jossa sitä on käytetty *Hytti nro 6*:ssa, sen ei katsottu täyttävän tilapäismuodosteen määritelmää tämän tutkimuksen puitteissa. Aineistosta karsiutuivat tällä perusteella seuraavat kahdeksan (8) sanaa: *huurrekoivikko*, *loskapuuro*, *jäälouhikko*, *tönkkölumi*, *savuhaiku*, *metsämeri*, *peltomeri* ja *revontulimeri*. Näiden sanojen tuottamien osumien määrä vaihteli seitsemästä noin 400 osumaan, mutta vähitenkin osumia tuottaneen sanan kohdalla sana kuvasi toistuvasti sitä ilmiötä, mihin sillä viitataan myös kirjassa: Seitsemän (7) osumaa tuottanut *jäälouhikko* kuvasi aina saman tyyppistä jäämuodostelmaa, ja kahdeksan (8) osumaa tuottanut *tönkkölumi* viittasi tietynlaiseen kovaan lumeen.

Yhdentoista (11) osuman *savuhaiku* kuvasi ilmaan kohoavaa savuvanaa. 16 osumaa tuottanut *loskapuuro*-sanaa käytettiin kuvaamaan kadulle syntyvää lumisohjoa ja 19 osumaa tuottanut *revontulimeri* tarkoitti useimmiten taivaalla leimuavaa revontulten paljoutta. *Huurrekoivikko* tuotti noin 40 osumaa ja kuvasi hyvin usein pakkasen huurruttamaa koivikkoa. Keskenään samankaltaiset *peltomeri* ja *metsämeri* tuottivat huomattavan määrän osumia, *peltomeri* 300 ja *metsämeri* 400, joista ensimmäistä käytettiin usein kuvaamaan laajaa peltomaisemaa ja joista jälkimmäisellä tarkoitettiin metsämaisemaa.

Loput yhdeksän (9) sanaa, jotka tuottivat enemmän kuin kaksi hakutulosta, säilyivät aineistossa sillä perusteella, että sanoja käytettiin useissa eri merkityksissä, joista *Hytti nro 6*:ssa oleva merkitys ei noussut yleisemmäksi kuin muut. Nämä sanat olivat *sumupakkanen*, *hammastahnaongelma*, *makkaraongelma*, *voiongelma*, *lihaongelma*, *paperiongelma*, *nukkeongelma*, *sadepallo* ja *lumiulappa*. Niiden tuottamat osumamäärät vaihtelivat 3:n ja 143:n välillä. Esimerkiksi 34 osumaa tuottanut *lihaongelma* kuvasi niin monia, päinvastaisiakin ilmiöitä (mm. lihan syöminen, lihan syömättömyys, lihan huono laatu, lihan tuontikielto, lihakarjan sairaus), että sitä pidettiin osumien määrästä huolimatta tilapäisenä sanana. Samankaltainen sana *paperiongelma* tuotti jopa noin 143 osumaa. Vaikka määrä on suurehko, osumat kuvasivat niin ikään useita eri ilmiöitä, kuten henkilöpapereihin, leivinpaperiin tai tulostimessa käytettävään paperiin liittyviä ongelmia. Olennaista kaikkien *-ongelma*-loppuisten sanojen kohdalla on se, että vaikka ne tuottivat osumia, niillä kuvattiin ennen kaikkea muita ilmiöitä kuin sitä, mihin niillä viitataan kirjassa. Siinä ne esiintyvät yhdessä luettelona, jossa kuvataan yhdyssanan alkuosana olevan asian puutetta.

Lopullisen suomenkielisen aineiston muodostavat 36 sanaa on siis määritelty tilapäismuodosteiksi sillä perusteella, että niitä ei löytynyt Kielitoimiston sanakirjasta eivätkä ne ole Google-haun perusteella yleisessä käytössä olevia vakiintuneita sanoja. Koska

lopullisessa aineistossa on edelleen mukana *Hytti nro 6* -kirjassa kahdesti esiintyvä sana *tönkköluminen*, aineistossa on 37 sanetta.

3.2.4 Tutkimusmenetelmät

Lopullisen aineiston muodostavien suomenkielisten tilapäismuodosteiden osalta analysoidaan niiden muodostuskeinot sekä tarkastellaan niiden merkitystä. Muodostuskeinojen osalta todetaan, onko sanat muodostettu johtamalla vai yhdistämällä. Sanojen rakenteeseen syvennyttään enemmän, kun niitä verrataan saksannoksiin. Merkityksen osalta analysoidaan sen syntymistä kontekstin avulla sekä mahdollista monimerkityksisyyttä.

3.3 Saksankielinen aineisto

Aineiston toisen osan muodostavat suomenkielisten tilapäismuodosteiden käännösvastineet Stefan Mosterin saksannoksessa *Abteil Nr. 6*.

3.3.1 Kokoaminen

Saksankieliset vastineet etsittiin vertaamalla alkuperäisteoksesta löytyneitä tilapäismuodosteita saksannoksen vastaaviin kohtiin eli tutkimalla, miten kukin tilapäismuodoste on käännetty. Kuten aiemmin mainittiin, *tönkköluminen* esiintyy suomenkielisessä aineistossa kahdesti, joten sille on aineistossa kaksi saksankielistä käännösvastinetta. Yhdelle suomenkieliselle tilapäismuodosteelle (*vaahtoaasta*) ei ollut saksannoksessa vastinetta. Saksankielisiä käännösvastineita on siis 36 kappaletta.

3.3.2 Tutkimusmenetelmät

3.3.2.1 Jaottelu kääntäjän strategian mukaan

Saksannosten osalta analyysin pääpaino on niiden jaottelussa kääntäjän strategian mukaan. Tutkimuksessa käytetty kääntäjän strategioiden luokittelutapa perustuu luvussa 2.4 esitettyyn Chestermanin jaotteluun ja Leppihalmeen siitä tekemään yksinkertaistukseen. Leppihalmeen mainitsemasta neljästä päästrategiasta yhtä eli säilyttämistä ei ole käytetty tutkimusaineiston käännöksissä käännösstrategiana ollenkaan eli mitään tilapäismuodostetta ei ole sellaisenaan suomenkielisessä asussaan säilytetty. Tutkimusaineistossa esiintyvät seuraavat käännösstrategiat:

(1) *Poistaminen*: tilapäismuodosteelle ei ole vastinetta saksannoksessa eli se on jätetty pois.

(2) *Käännöslaina*: suora, sanatarkka käännös, jonka on sekä rakenteeltaan että merkitykseltään alkuperäistä sanaa vastaava.

(3) *Yksikön muutos*: suomen yhdyssanasta on tullut saksannoksessa useampisanainen fraasi, mutta yhdyssanan osien semanttinen sisältö eli merkitys on säilynyt suunnilleen samana.

(4) *Eksplikoituminen*: saksannoksessa on tuotu esiin suomen tilapäismuodosteessa implikoitua tietoa.

(5) *Yläkäsitteellä korvaaminen*: tilapäismuodoste tai sen osa on korvattu yläkäsitteellä.

(6) *Sisällön muutos*: Käännöksessä tilapäismuodosteen semanttinen sisältö eli merkitys on muuttunut. Käännökseen on lisätty jokin merkitys, jota ei ole suomen tilapäismuodosteessa edes implisiittisesti, tai jokin merkitys on korvattu toisella. Toisin sanoen suomen tilapäismuodoste ja saksannos sisältävät eri tietoa.

Tarkoituksena on todeta kääntäjän käyttämä strategia sekä analysoida käännöksen merkityksen ja rakenteen suhdetta suomenkieliseen tilapäismuodosteeseen. Tarkoituksena ei ole arvioida käännösratkaisujen laatua tai sitä, onko kääntäjä käyttänyt jotakin strategiaa tietoisesti, vaikka kuten luvussa 2.4 todettiin, käännösstrategioiden oletetaan lähtökohtaisesti perustuvan kääntäjän tietoiseen päätöksentekoon. Osa strategioista on päällekkäisiä: esimerkiksi strategioissa 4 ja 6 on aina tapahtunut myös yksikön muutos merkitykseen liittyvän muutoksen lisäksi.

3.3.2.2 Sanakirja- ja Google-testaus

Joidenkin saksankielisten käännösvastineiden kohdalla oli tarpeen tutkia, onko käännöksen myötä syntynyt sana myös saksan kielessä tilapäismuodoste. Tässä tarkoituksessa osalle saksannoksista tehtiin sanakirjatestaus, johon käytettiin Duden-sanakirjan internetversiota. Duden on kattava yksikielinen saksan sanakirja, jota muokataan ja päivitetään jatkuvasti muun muassa uusimpien neologismien osalta (Duden Online 2017). Lisäksi saksankielisten käännösvastineiden osalta käytettiin Google-testausta, jossa toimittiin samalla tavalla kuin suomenkielisten tilapäismuodosteiden Google-testauksessa. Koska saksankieliset käännösvastineet ovat mukana varsinaisessa aineistossa joka tapauksessa riippumatta siitä, ovatko ne tilapäismuodosteita vai eivät, niiden osalta sanakirja- ja Google-testauksen tuloksia käsitellään saksankielisen analyysiosion luvussa 5.2.

4. Suomenkielisen aineiston analyysi

Tässä luvussa esitellään suomenkielisten tilapäismuodosteiden analyysi. Ensin käsitellään tilapäismuodosteiden sananmuodostuskeinoja. Sen jälkeen käsitellään tilapäismuodosteiden merkitystä, jossa tilapäismuodosteita analysoidaan sen perusteella, onko niiden merkitys ymmärrettävissä enemmän konkreettisesti vai kuvaannollisesti. Tilapäismuodosteet esitetään lauseyhteyksissään, koska niiden merkitys muodostuu usein ympäröivien sanojen perusteella, eikä niitä siksi ole tarkoituksenmukaista käsitellä kontekstistaan irrallisina. Tarpeen mukaan kerrotaan myös, mihin aiemmin mainittuun tilapäismuodosteella viitataan. Sanoihin yksittäisinä viitatessa niistä käytetään perusmuotoa, vaikka osa sanoista on alkuperäisessä kontekstissaan taipuneessa muodossa. Aineiston *-ongelma*-loppuiset sanat esiintyvät kirjassa luettelona, jossa loppuosa on korvattu joissakin luettelon sanoissa yhdysviivalla. Näihin sanoihin viitattaessa loppuosa on lisätty hakasulkeisiin (esim. *saippua[ongelma]*) ja niitä käsitellään kuten muitakin yhdyssanoja.

4.1 Muodostus

Kaikki suomenkieliset 36 tilapäismuodostetta ovat muodoltaan yhdyssanoja, ja yhdistäminen on myös useimpien tilapäismuodosteiden luomiskeino. Tilapäismuodosteista suurin osa eli 27 kappaletta on substantiiveja ja yhdeksän (9) adjektiiveja. Sananmuodostusta käsitellään kahteen alalukuun jaettuna sanaluokan perusteella.

4.1.1 Substantiivit

Aineiston substantiiveista kaikki on luotu yhdistämällä. Niiden tapauksessa on siis luotu uusi yhdyssana yhdistämällä kaksi suomen kielessä olevaa vakiintunutta sanaa. Suurin osa

yhdistämisen kautta syntyneistä sanoista on luotu yhdistämällä kaksi yksiosaista sanaa (esim. *hajulaahus, kapakkasielu, makkaraongelma*), mikä on yksinkertaisin tapa luoda yhdyssanoja. Neljän yhdyssanamuotoisen substantiivin alkuosana on kaksi- tai useampiosainen yhdyssana: *elementtikerrostalokolonna, hammastahna[ongelma], tuohivirsuripaska* ja *valurautasankari*. Näiden tapauksessa alkuosan yhdyssana on itsessään vakiintunut sana (esim. *elementtikerrostalo*). Näissä yhdyssanoissa on siis useampi kuin kaksi osaa, mutta varsinainen tilapäismuodoste on muodostettu kahdesta semanttisesta yksiköstä: vakiintuneesta yhdyssanasta ja yksiosaisesta sanasta.

Kaksi yhdyssanamuotoista substantiivia poikkeaa edellä mainitusta siinä mielessä, että niiden toinen osa ei ole vakiintunut suomen kielen sana. *Jääriutu*-sana vaikutti intuitiivisesti ensitarkastelussa kahdesta vakiintuneesta sanasta yhdistetyltä tilapäismuodosteelta. Tarkempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, että toisin kuin alkuosa *jää*-, loppuosa *-riutu* ei ole vakiintunut sana suomen kielessä. Sitä ei löydy Kielitoimiston sanakirjasta eikä Google-haulla substantiivina kyseessä olevassa merkityksessä: hakutuloksissa esiintyy *riutua*-verbin yksikön kolmannen persoonan imperfektin puhekielinen muoto *riutu*, jolla on sama kirjoitusasu. Lisäksi sana vaikuttaa esiintyvän erisnimenä. *Jääriutu* on myös yksi niistä tilapäismuodosteista, jotka eivät tuottaneet aiemmassa, luvussa 3.2.3 kuvatussa Google-haussa yhtään hakuosumaa. Kontekstissa sanan merkitys, 'ohut jääkerros', on kuitenkin yksiselitteinen. Sanan äänneasusta syntyy assosiaatio suomen kielessä vakiintuneeseen *riite*-sanaan, jonka Kielitoimiston sanakirja määrittelee ohueksi jääkuoreksi, ja toisaalta *riutua*-verbiin. Tässä tapauksessa siis Liksom vaikuttaa luoneen uuden sanan todennäköisesti edellä mainittujen sanojen pohjalta. Samankaltainen tilanne on *vedenkieve*-sanan kohdalla. Sana on niin ikään intuitiivisesti helppo ymmärtää kontekstissaan tarkoittamaan eräänlaista vesipyörrettä. *Kieve* ei kuitenkaan ole vakiintunut sana. Siitäkin syntyy assosiaatioita muihin sanoihin, kuten *kieppiin*, jonka

Kielitoimiston sanakirja määrittelee mm. sanoilla ”kehäksi sidottu köysi tms., vyyhti”; mieleen tulevat myös *kieppua-* tai *kieputtaa-*verbit, jotka kuvaavat pyörivää, pyörremäistä liikettä.

4.1.2 Adjektiivit

Aineiston adjektiiveista ainoastaan kaksi, *tinanraskas* ja *turkoosinaurinkoinen*, on selkeästi luotu substantiivien tapaan yhdistämällä. Molemmissa kyseessä on determinatiivinen yhdyssana, jossa alkuosa määrittää loppuosaa.

Loput seitsemän adjektiivia on muodostettu *-inen*-johtimella, ja ne ovat muodostustavaltaan sekundaarisia yhdysadjektiiveja. Ne on siis muodostettu yhdyssanasta johtimen avulla, ja kaikissa johdin on sama, *-inen*. Vain yksi sekundaarisista yhdysadjektiiveista on johdettu selkeästi vakiintuneesta yhdyssanasta (*jääkimpaleinen*). *Tönkköluminen*-sana on sikäli mielenkiintoinen, että kantasanaana oleva yhdyssana *tönkkölumi* oli yksi niistä alustavan aineiston sanoista, jotka eivät Google-haun mukaan täyttäneet tämän tutkimuksen määritelmää tilapäismuodosteesta (ks. luku 3.2.3). Se lienee siis muu neologismi. Muiden sekundaaristen adjektiivien tapauksessa vaikuttaa siltä, että ensin on muodostettu uusi yhdyssana, johon sitten on lisätty johdin. Esimerkiksi *rautakankivöinen*-sanana voi mieltää muodostetuksi siten, että sanat *rautakanki* ja *vyö* on yhdistetty yhdyssanaksi, johon on lisätty *-inen*-johdin.

4.2 Merkitys

Tässä luvussa analysoidaan aineiston tilapäismuodosteiden merkitystä. Merkityksen tutkiminen voi olla haastavaa siksi, että merkitysoppi on muihin kielen tutkimuskohteisiin verrattuna niin abstrakti tutkimuskohde. Merkitystä ei myöskään voi täysin erottaa erilliseksi tasoksi sanan muista piirteistä, vaan se on usein jollakin tavalla kytköksissä esimerkiksi sanan morfologiaan. Ihmisten kokemukset sanojen merkityksistä voivat myös olla jossain määrin subjektiivisia. (Häkkinen 2007: 166–167.) Tässä tutkimuksessa merkityksen tarkastelun pääpaino on sen tutkimisessa, viitataan tilapäismuodosteilla konkreettisiin vai kuvaannollisiin asioihin ja sisältävätkö ne kielikuvia. Lisäksi tarkastellaan tilapäismuodosteiden merkityksen muotoutumista kontekstin avulla. Joidenkin tilapäismuodosteiden tapauksessa merkitystä ei voi todeta yksiselitteisesti ja on tulkinnanvaraista, onko merkitys konkreettinen vai kuvaannollinen. Näissä tapauksissa pohditaan mahdollisia merkityksiä tai monimerkityksisyyttä. Sen sijaan, että pyrittäisiin yksiselitteisesti toteamaan tilapäismuodosteen merkitys, tarkoituksena on ennen kaikkea antaa yleiskuva siitä, mihin tarkoituksiin tilapäismuodosteita on luotu ja millä tavoin konteksti on mukana tuottamassa sanojen merkityksiä. *Konkreettisella merkityksellä* tarkoitetaan sitä, että tilapäismuodoste viittaa johonkin kirjassa olemassa olevaan, käsin kosketeltavaan tai aistittavissa olevaan asiaan, esineeseen tai ilmiöön. Konkreettisiin ilmiöihin viittaavissa sanoissa voi olla mukana myös kielikuvia.

Osa konkreettisiin ilmiöihin viittaavista sanoista on hyvin yksiselitteisiä, eivätkä ne ole erityisen kontekstisidonnaisia. *Sumupakkanen* (s. 47) kuvaa sumuista pakkasilmaa: [...] *sumupakkanen tarrasi miehen ja tytön hengitykseen* [...]. Ilmaisuuksiin liittyy sikäli kuvaannollisuutta, että pakkasen on lauseessa aktiivinen tekijä, joka ”tarraa hengitykseen”. Tilapäismuodoste on kuitenkin itsessään helppo mieltää konkreettiseksi. *Puuterisumu* kuvaa kaukaisuudessa leijuvaa, puuterimaista sumua. *Huuruhiukset* (s. 61) viittaa pakkasen takia

huurun peitossa oleviin hiuksiin: [...] *lämpö sulatti tytön huuruhiukset hetkessä* [...]. *Sinimosaiikki* (s. 49) on niin ikään konkreettisesti moskeijan koristeluun käytetty materiaali: [...] *hautajaissaattue katosi sinimosaiikilla koristellun siron moskeijan taakse* [...].

Osa konkreettisiin ilmiöihin viittaavista sanoista sen sijaan saa merkityksensä kontekstin avulla. *Sadepallo* viittaa konkreettisesti sadepisaroihin, mutta merkitys on kontekstisidonnainen: Ilman tietoa siitä, että puhutaan vesisateesta, sana voisi tarkoittaa jotain muutakin. Sanalle on myös annettu lauseessa aktiivinen rooli *moukaroida*-verbin kautta: *[H]yytyneet sadepallot moukaroivat tietä loskapuuroksi* (s. 63). *Vaahtoaasta* kuvaa joen rannalla olevien jätteiden ja vaahdon sekoitusta: *Lahon puun, lionneiden sahanpurujen, talousjätteiden, öljyn, naftan ja rahtilaivojen jätöksien vaahtoaastan haju* [...] (s. 131). Yksinään esiintyessä *vaahtoaastan* merkitys jää abstraktimmaksi, mutta kontekstissa selkeytyy, mistä on kyse. *Jääriutu* (s. 125) viittaa ohueen jääkerrokseen, joka syntyy yön aikana lätäkön pinnalle. Kuten sananmuodostusta käsittelevässä osiossa todettiin, sanan merkitys syntyy aiemman tiedon kautta: [...] *lätäkkö, jonka yö oli kylmettänyt. Sen pinnalla kiilsii jääriutu*. Lisäksi assosiaatio *riite*-sanaan muodostaa sanan merkityksen. Myös *vedenkiepe*-sanan merkitys, vedessä oleva pyörre, syntyy kontekstin avulla: *Rantavedessä oli pieni virtapaikka, vedenkieppeessä kellui jääkimpaleita*. (s. 68). Sana *virtapaikka* luo mielikuvan nopeasti liikkuvasta vedestä, johon muodostuu pyörteitä. Lisäksi miellelyhtymät pyörimistä kuvaaviin verbeihin *kieppua* ja *kieputtaa* saavat aikaan mielikuvan pyörteestä.

Useiden adjektiivien tapauksessa sana kuvaa jotakin hyvin konkreettista, mutta merkitys tarkentuu pääsanavan avulla, jonka edessä adjektiivi on attribuuttina. Adjektiivi *tönkköluminen* esiintyy kirjassa kahdessa kohtaa, ja molemmissa tapauksissa sillä viitataan lumen peitossa olevaan metsään: [...] *pihalla hoitamaton omenapuu, tönkkölumista sekametsää, huviloiden lauta-aitoja* [...] (s. 9) ja [...] *violetti aurinko lipui tönkkölumisen havumetsän taakse*. (s. 23). Liksom on käyttänyt tilapäismuodostetta kahdesti samassa merkityksessä; *Hytti nro 6* -kirjassa

sanalla on siis ikään kuin vakiintunut merkitys. *Turkoosinaurinkoinen* (s. 35) viittaa kesäpäivään tytön muistoissa: *Oli ollut turkoosinaurinkoinen kesäpäivä*. Tilapäismuodosteesta syntyy pääsanan avulla mielikuva kesäpäivän auringonpaisteesta ja sen synnyttämästä, lähes turkoosiin vivahtavasta sinitaivaasta. *Lumiheinäinen* (s. 43) kuvaa suomalaisemaa junan ikkunassa: *Junan ikkunoissa kasvoi jäätynyttä, herkkää lumiheinäistä suomalaisemaa*. Kuvaannollisuutta lauseeseen syntyy siitä, että suomalaiseman sanotaan ”kasvavan ikkunoissa”. Itse tilapäismuodosteen voi kuitenkin tulkita viittaavan konkreettisesti suohon, jossa on lunta ja heinää. *Jääkimpaleinen* (s. 61) viittaa katuun, jolla on jääkimpaleita: [...] *Pobeda sukelsi jääkimpaleiselle sivukadulle*. *Ryttykeulainen* (s. 62) kuvaa kahta, ilmeisesti keskenään kolaroinutta Lada-autoa: *Pellon pientareella seisoivat kaksi ryttykeulaista Ladaa. Kuskeja ei näkynyt, mutta lumessa oli jäätynyttä verta*. Myös tällä sanalla on hyvin konkreettinen merkitys: autojen keulat ovat ryyssä kolarin seurauksena.

Sanan *pakkasmelu* voi tulkita kuvailevan, miltä pakkanen kuulostaa: *Taakse jäivät kaupungin repivä pakkasmelu, noen mustaamat kerrostalot* [...] (s. 61). Adjektiivinen *repivä* tuottaa mielikuvan piinaavan kovasta melusta. Pakkasen ääniä kuvaa myös *pakkashiljaisuus*: *Tyttö palasi hotellille [...] läpi punertavan öisen pimeyden ja ikävän pakkashiljaisuuden* (s. 165). Siinä adjektiivinen *ikävä* muuttaa tilapäismuodosteen merkityksen negatiiviseksi. Näiden sanojen tapauksessa on tulkinnanvaraista, tarkoitetaanko niillä sitä, että pakkassäästä aiheutuu konkreettisesti melua tai hiljaisuutta.

Aineistoon kuuluu seitsemän *-ongelma*-loppuista sanaa, jotka esiintyvät kirjassa luettelona, ja osassa sanoja yhdyssanan loppuosa on korvattu yhdysviivalla: *Oli ollut hammastahna-, saippua-, makkara-, voi-, liha- ja ainainen paperiongelma, jopa nukkeongelma* (s. 48). Kuten aineiston rajaamisvaiheen Google-testaus osoitti, sanat esiintyvät useissa muissa konteksteissa viittaamassa eri asioihin. Ilman kontekstin tuottamaa merkitystä esimerkiksi *nukkeongelman* merkitys jäisi melkoisen abstraktiksi. Kirjassa tilapäismuodosteiden merkitys kuitenkin

määräytyy aiemmin kerrotun perusteella tarkoittamaan konkreettisesti yhdyssanojen alkuosana olevan asian puutetta. Aiemmin tekstissä kuvataan Neuvostoliitossa vallinnutta pulaa elintarvikkeista sekä niiden löytämisen vaikeutta. Nämä seitsemän tilapäismuodostetta osoittavat selkeästi, kuinka tilapäisiä yhdyssanoja on mahdollista luoda hetkelliseen tarpeeseen lähes rajattomasti. Tilapäismuodosteiden listaa voisi helposti jatkaa lisäämällä *-ongelma*-sanan eteen minkä tahansa asian, josta Neuvostoliitossa oli puutetta, esim. *vaateongelma*. Muissa yhteyksissä tämä esimerkkisana voisi myöskin tarkoittaa muuta kuin puutetta vaatteista.

Jotkin tilapäismuodosteet sisältävät kielikuvia. *Ihmiskeitos* (s. 47) viittaa juna-aseman ihmisvilinään: [...] *mummo myi ihmiskeitoksen keskellä [...] omenamehua*. Loppuosa on kuvaannollinen; ihmisjoukkoa verrataan keitokseen, yhtenäisenä vellovaan massaan. *Elementtikerrostalokolonna* (s. 59) kuvaa Moskovan lähiömaisemaa, ja siinä kerrostalojen ryhmittymät rinnastetaan kolonnaan, tankkien tai sotilaiden ryhmään. *Hajulaahus* viittaa miehen käyttämään hiusveden hajuun: *Mies katsoi hajulaahuksen takaa tyttöä jotenkin ujosti* (s. 28). Sanassa hiusveden muodostama tuoksu rinnastetaan laahukseen, jonka taakse mies kätkeytyy. *Tinanraskas* kuvaa auton tuulilasiin osuvia vesipisaroita. Pisarat ovat siis konkreettisesti raskaita, ja kuvaannollisesti 'raskaita kuin tina'. Sana tuo mieleen suomen kielessä vakiintuneen ilmaisun *lyijynraskas*, joka esiintyy mm. Kielitoimiston sanakirjassa. Kun tämän vakiintuneen sanan alkuosan muodostava raskasmetalli *lyijy* on korvattu toisella, syntyy uusi, yllättävämpi ilmaus. *Hautajaiskoneisto* rinnastaa hautajaisjärjestelyt koneiston lailla toimivaan järjestelmään: [...] *Stalinin vahva sydän esitti niin ankaran protestin, että jo tuntia myöhemmin pärähti hautajaiskoneisto täysillä käyntiin* (s. 87). *Lumiulappa* (s. 85) viittaa avaraan lumiseen maisemaan, ja sana rinnastaa maiseman meren tai järven selkään, *ulappaan*. Samankaltainen rinnastus on myös sanassa *corpimeri* (s. 140), joka kuvaa junan ikkunasta levittyvää korpimaisemaa. Myös *metsäaalto* jatkaa samaa aihepiiriä aiemmassa lauseessa

olevan *luminen valtameri* -ilmaisun kanssa: *Metsän luminen valtameri levisi rannattomana täyttäen koko maiseman. Metsäaallot loittonivat horisonttiin [...]* (s. 141).

Osassa sanoista merkitys on tulkinnasta riippuen konkreettinen tai kuvaannollinen. *Tuohivirsuripaska* on miehen käyttämä sana hänen kuvaillessaan Neuvostoliiton eri alueita ja kansoja: *On Volgan varren tuohivirsuripaska, tšetšeenien hihkuva piirileikki [...]* (s. 123). Tämän tilapäismuodosteen kohdalla on tulkinnanvaraista, tarkoittaako mies konkreettisesti tuohivirsut jalassa tanssittavaa ripaska-tanssia, vai onko sana kielikuva Volgan varren elämänmenolle. Virke kuitenkin jatkuu kuvaamalla konkreettisia asioita muiden kansojen osalta: *[...] jakuuttien noitarummut, tšuktšien [...] porot, kalmukkien lampaat [...]*. Tämän perusteella sana on tulkittavissa konkreettisesti. *Mätäkeuhkoinen* on miehen käyttämä sana, kun hän perustelee tytölle, miksei halunnut istua samassa pöydässä erään miehen kanssa: *Se oli mätäkeuhkoinen, häikäilemätön juutalainen lörpöttelijä* (s. 80). Sanan voi tulkita joko konkreettisesti siten, että mies ajattelee henkilöllä todella olevan keuhkoissaan mätää, tai kuvaannollisesti haukkumasanana, jonka tarkoituksena on tuottaa vastenmielinen vaikutelma henkilöstä.

Myös *punatähtiotsainen*-sanassa on tulkinnanvaraisuutta. Vaunuemäntä Arisa käyttää sanaa kuvaillessaan junan veturia: *Rakas punatähtiotsainen Voitto-veturimme on antanut kaikkensa* (s. 56). Sanan alkuosa *punatähti*- viittaa kommunismin symboliin, punaiseen tähteen. Veturin etuosa lienee siis varustettu tällä symbolilla, jolloin sanan merkitys olisi konkreettinen. Loppuosa *-otsainen* on kuvaannollinen ja antaa veturille inhimillisyyttä, ikään kuin veturin etuosa olisi sen otsa. Vaikutelmaa korostaa se, että Arisa kutsuu veturia erisnimellä Voitto. Edeltävään *rakas*-sanaan yhdistettynä *punatähtiotsainen*-ilmaisun sävy on hellittelevä. Tilapäismuodosteen koko merkitys on mahdollista tulkita myös kuvaannollisesti siten, että veturissa ei konkreettisesti ole punaista tähteä, vaan *punatähtiotsainen* viittaisikin siihen, että Neuvostoliiton läpi kulkeva juna vie kommunismin aatetta mukanaan.

Jotkin tilapäismuodosteet ovat selkeästi kuvaannollisia, eli ne eivät ole mielletävissä konkreettisesti tai tulkittavissa kirjaimellisesti. Sanat kuvailevat ihmisiä ja heidän ominaisuuksiaan. *Valurautasankari* on nimitys, jota vaunuemäntä Arisa käyttää miehestä: *Minä väännän toveri valurautasankarilta kuset housuihin* (s. 54). Arisan voi tulkita tässä viittaavan pilkallisesti miehen ammattiin, joka miehen omien sanojen mukaan on ”metallimies ja talonrakennuksen sekatyöläinen” (s. 10). Mies ei kuitenkaan ole konkreettisesti ”valurautasankari”. *Kapakkasielu* puolestaan on sana, jota mies käyttää tapaamastaan pojasta: *Se on Taimyrin piirikunnan samojedeja, aito kapakkasielu* (s. 70). *Rautakankivöinen*-sanaa mies käyttää kertoessaan tarinaa pojasta, oletettavasti itsestään: *Tästä pojasta tuli katujen kasvatti. Oikea rautakankivöinen tursake hänestä kasvoi* (s. 32). Kuvailu *rautakankivöinen tursake* luo vaikutelman kovasta, periksiantamattomasta miehestä. Hänellä ei kuitenkaan toki ole oikeasti ”rautakangesta tehtyä vyötä”.

Suomenkielisistä tilapäismuodosteista suurin osa siis viittaa konkreettiseen asiaan, ja monissa on mukana kielikuvia. Kolme viimeiseksi mainittua ovat selkeämmin kuvaannollisia. Osa konkreettisiin ilmiöihin viittaavista sanoista on hyvin yksiselitteisiä, ja ne on mahdollista ymmärtää myös ilman kontekstia (esim. *sumupakkanen*, *puuterisumu*). Suurimman osan merkitys kuitenkin muodostuu tai ainakin tarkentuu kontekstissa (esim. *ihmiskeitos*, *hajulaahus*, *turkoosinaurinkoinen*). Sen sijaan abstraktimmat, esim. *-ongelma*-loppuiset sanat, ovat hyvin kontekstisidonnaisia, ja ne voisivat tarkoittaa täysin eri asioita ilman kontekstia.

5. Saksankielisen aineiston analyysi

Tässä luvussa analysoidaan aineiston saksankielinen osa eli suomenkielisten tilapäismuodosteiden käännökset Stefan Mosterin *Abteil Nr. 6* -saksannoksessa. Saksannosten osalta tarkastellaan, mitä strategiaa käyttäen ne on käännetty. Lisäksi tutkitaan, onko käännöksen seurauksena syntynyt myös saksan kieleen tilapäismuodoste. Kun saksankielisiin käännöksiin viitataan kontekstistaan irrallisina, niihin viitataan suomen sanojen tapaan perusmuodossa. Tällöin myös sanojen edellä olevat attribuutit esitetään nominatiivissa. Suomen tilapäismuodosteet ja niiden saksannokset esitetään selkeyden vuoksi myös rinnakkain taulukoissa. Tällöin mukana ovat myös ympäröivät sanat, jolloin sanoissa näkyy myös niiden alkuperäinen sijamuoto ja luku, lukuun ottamatta taulukkoa 1, jossa olevien käännöslainojen osalta kontekstia ei ole tarpeen esittää.

5.1 Kääntäjän strategia

Aineiston saksannokset esitetään jaoteltuna kääntäjän strategian mukaan. Lukuun ottamatta kategorioihin *poistaminen*, *käännöslaina* ja *yläkäsitteellä korvaaminen* kuuluvia saksannoksia, käännöksissä voi olla pääasiallisen strategian lisäksi piirteitä myös muista strategioista; esimerkiksi eksplikoitumisen yhteydessä on tapahtunut myös yksikön muutos, ja joissakin käännöksissä on piirteitä transpositiosta eli sanaluokan muutoksesta.

5.1.1 Poistaminen

Yhdelle (1) suomenkieliselle tilapäismuodosteelle, *vaahtosaasta*-sanalle, ei ollut saksannoksessa käännösvastinetta:

Lahon puun [...] ja rahtilaivojen jätöksien vaahtosaastan haju [...].

Ein Geruch nach morschem Holz [...] und Abfällen der Frachtschiffe [...].

Vaahtosaasta-sanalla kääntäjän strategiana on siis ollut poistaminen. Poistamisella ei kuitenkaan ole ollut suurta vaikutusta lauseen merkitykseen.

5.1.2 Käännöslaina

Käännöksistä suurin osa eli 21 kappaletta on suoria käännöslainoja. Substantiivien osalta strategiaa on käytetty yhdeksäntoista (19) ja adjektiivien osalta kahden (2) kohdalla. Käännöslainoina käännetty tilapäismuodosteet on esitetty taulukossa 1. Alkuperäistekstissä luettelona esiintyviin *-ongelma*-loppuisiin sanoihin sekä niiden saksannoksiin on lisätty yhdyssanan loppuosa hakasulkeisiin.

Taulukko 1. Käännöslainat.

FI	DE
<i>elementtikerrostalokolonna</i>	<i>Plattenbaukolonne</i>
<i>hajulaahus</i>	<i>Geruchsschleier</i>
<i>hammastahna[ongelma]</i>	<i>Zahnpasta[problem]</i>
<i>hautajaiskoneisto</i>	<i>Begräbnismaschinerie</i>
<i>ihmiskeitos</i>	<i>Menschengebräu</i>
<i>kapakkasielu</i>	<i>Kneipenseele</i>
<i>corpimeri</i>	<i>Bruchwaldmeer</i>
<i>liha[ongelma]</i>	<i>Fleisch[problem]</i>
<i>lumiheinäinen</i>	<i>schneeegrasig</i>
<i>makkara[ongelma]</i>	<i>Wurst[problem]</i>
<i>metsäaalto</i>	<i>Wälderwelle</i>
<i>nukkeongelma</i>	<i>Puppenproblem</i>
<i>pakkasmelu</i>	<i>Kältelärm</i>
<i>paperiongelma</i>	<i>Papierproblem</i>
<i>puuterisumu</i>	<i>Pudernebel</i>
<i>sadepallo</i>	<i>Regenkugel</i>
<i>saippua[ongelma]</i>	<i>Seifen[problem]</i>
<i>sumupakkanen</i>	<i>Nebelkälte</i>
<i>tinanraskas</i>	<i>zinnschwer</i>
<i>valurautasankari</i>	<i>Gusseisenheld</i>
<i>voi[ongelma]</i>	<i>Butter[problem]</i>

Jokainen käännöslaina sisältää suomenkielisen tilapäismuodosteen osia vastaavat, suoraan käännetyt saksankieliset osat. Käännöksistä ei siis ole poistettu eikä niihin ole lisätty semanttisia aineksia. Esimerkiksi *sumupakkanen*-yhdyssana koostuu kahdesta substantiivista *sumu* ja *pakkanen*, ja sen käännös *Nebelkälte* sisältää näiden kahden sanan saksankieliset vastineet *Nebel* ja *Kälte*. Useimmat käännöslainoista on muodostettu juuri tällä tavalla eli vastaavuus suomenkielisen tilapäismuodosteen kanssa on selkeä. Joissakin tapauksissa

yhdyssanan alkuosa on saksannoksessa eri luvussa tai sijassa kuin suomenkielisen sanan alkuosa. Esimerkiksi *metsäaalto*-sanin alkuosa on yksikössä, kun taas käännöksen (*Wälderwelle*) alkuosa on monikossa. Samoin *tinanraskas*-sanin alkuosa on genetiivissä, mutta saksannoksen (*zinnshwer*) alkuosa on nominatiivissa. Tällaiset erot johtuvat kuitenkin suomen ja saksan keinoista yhdistää yhdyssanojen osat keskenään, eivätkä ne luo varsinaisia merkityseroja alkuperäisen sanan ja saksannoksen välille.

Joidenkin käännöslainojen kohdalla saksannos vaikuttaa ensisilmäyksellä poikkeavan alkuperäisen tilapäismuodosteen muodosta. Yksi näistä on *elementtikerrostalokolonna*, jossa on neljä osaa (*elementti + kerros + talo + kolonna*), mutta sen käännöksessä *Plattenbaukolonne* vain kolme. Kyseessä on kuitenkin determinatiivinen yhdyssana, jossa *-kolonna* on pääosa ja koko alkuosa, *elementtikerrostalo-*, on määriteosa. *Plattenbau* vastaa saksan kielessä suunnilleen suomen sanaa *elementtikerrostalo*. Sama tilanne on *korpi-*sanin tapauksessa. Suomen *korpi*-sanaa vastaa saksan kielessä *Bruchwald*, eli suomen yksiosaisen sanan samaa tarkoittava saksankielinen vastine sattuu olemaan yhdyssana. Muodollisesta erosta huolimatta alkuperäisen tilapäismuodosteen ja sen käännöksen osat vastaavat siis toisiaan semanttisesti (ks. esim. Weber 2015: 229).

5.1.3 Yksikön muutos

Kuuden (6) tilapäismuodosteen käännöksessä strategiana on ollut yksikön muutos. Näistä tilapäismuodosteista kaksi on substantiiveja ja neljä adjektiiveja. Suomen tilapäismuodosteesta on tullut käännöksessä fraasi eli kaksi- tai useampisanainen ilmaus siten, että suomen yhdyssanan osien sisältö on säilynyt kutakuinkin samana.

Kahden substantiivin tapauksessa yksikön muutos on tapahtunut siten, että suomen yhdyssana on käännetty rakenteella *adjektiiviattribuutti + pääsana*. Suomen yhdyssanan alkuosana

olevasta substantiivista on tullut käännöksessä adjektiiviattribuutti ja yhdyssanan loppuosasta attribuutin pääsana (ks. taulukko 2).

Taulukko 2. Yksikön muutokset: substantiivit.

FI	DE
läpi [--] ikävän <i>pakkashiljaisuuden</i>	durch [--] unangenehm <i>kalte Stille</i>
<i>sinimosaiikilla</i> koristeltu	mit <i>blauem Mosaik</i> dekoriert[en]

Sinimosaiikki-sanan alkuosa, substantiivi *sini*, on saksannoksessa muuttunut adjektiiviksi, mutta yhdyssanan semanttinen sisältö, ”sininen mosaiikki”, on säilynyt. *Pakkahiljaisuuden* tapauksessa alkuosana olevasta substantiivista *pakkas-* on niin ikään tullut adjektiivi. Vaikka *kalt* tarkoittaa saksassa yleisesti ’kylmää’ eli sikäli vastaa suomen ’pakkasta’, se on myös *Kälte*-sanan kantasana, joka voi tarkoittaa sekä ’kylmyyttä’ että ’pakkasta’ (vrt. *pakkasmelu*-sanan käännös *Kältelärm*). Siksi käännöksen on tässä tulkittu olevan semanttisesti suomen yhdyssanan osia vastaava. Jos *pakkashiljaisuuden* tapauksessa olisi tehty suora käännöslaina, tuloksena olisi voinut olla *pakkasmelu*-sanan esimerkin mukaisesti ”Kältestille”.

Adjektiivien tapauksessa yksikön muutos on tapahtunut siten, että suomen yhdyssana on jakautunut rakenteeksi, jossa on prepositio, adjektiivi- tai partisiipin perfektimuotoinen attribuutti sekä pääsana, substantiivi (ks. taulukko 3).

Taulukko 3. Yksikön muutokset: adjektiivit.

FI	DE
rakas <i>punatähtiotsainen</i> Voitto-veturimme	unsere geliebte Sieges-Lokomotive <i>mit der rot besternten Stirn</i>
kaksi <i>ryttykeulaista</i> Ladaa	zwei Ladas <i>mit geknautschtem Bug</i>
<i>turkoosinaurinkoinen</i> kesäpäivä	ein Sommertag <i>mit türkiser Sonne</i>
<i>tönkkölumista</i> sekametsää	Mischwald <i>in steifem Schnee</i>

Näiden sanojen osalta kääntäjän strategiaksi voidaan siis osittain mieltää myös transpositio eli sanaluokan muutos, koska suomen adjektiivista on tullut substantiivin ympärille rakennettu fraasi. Käännökset on muodostettu rakenteella *prepositio + attribuutti + substantiivi*; kolmessa ensimmäisessä prepositio on *mit* ja viimeisessä *in*. Suomen tilapäismuodosteiden loppuosana on substantiivista *-inen*-johtimella muodostettu adjektiivi (esim. *aurinko+inen*, *lumi+nen*). Näistä kantasubstantiiveista on tullut saksan rakenteissa pääsanana oleva substantiivi (esim. *Sonne*, *Schnee*). Suomen yhdyssanan alkuosasta (esim. *turkoosi*, *tönkkö*) puolestaan on tullut attribuutti, joko adjektiivi (*türkis*, *steif*) tai partisiipin perfekti (*rot besternt*, *geknautscht*). Siinä missä suomenkielisen tilapäismuodosteen pääsanana (esim. *kesäpäivä*) on tilapäismuodosteen jäljessä, saksassa pääsanana on suomen tilapäismuodosteesta muodostetun rakenteen edellä (*ein Sommertag*).

5.1.4 Eksplikoituminen

Kolmen (3) käännöksen tapauksessa strategiana on ollut eksplikoituminen (ks taulukko 4). Tällä tavoin käännettyistä tilapäismuodosteista kaksi on substantiiveja ja yksi adjektiivi. Käännökseen on siis tuotu näkyville suomen tilapäismuodosteessa implisiittisesti mukana

olevaa tietoa. Eksplikoitumisen lisäksi – tai tulkintatavasta riippuen sen seurauksena – käänöksissä on tapahtunut yksikön muutos.

Taulukko 4. Eksplikoituminen.

FI	DE
lämpö sulatti tytön <i>huuruhiukset</i>	taute die [--] Wärme <i>die mit Reif bedeckten Haare</i> der jungen Frau auf
<i>jääkimpaleiselle</i> sivukadulle	in eine Seitenstraße <i>voller Eisbrocken</i>
[s]en pinnalla kiilsi <i>jääriutu</i>	[e]ine dünne <i>Eisschicht</i> glänzte auf der Oberfläche

Huuruhiukset-sanon saksannoksen merkitys on suunnilleen 'huurteella peittyneet hiukset'. Käänöksessä on siis tuotu ilmi, että *huuruhiuksilla* tarkoitetaan huurussa olevia eli huurun peittämiä hiuksia. *Jääkimpaleinen* on käännetty suunnilleen 'täynnä jääkimpaleita', mitä suomen sanan voi tulkita implisiittisesti tarkoittavan: *Jääkimpaleinen* kuvaa sivukatua, jossa "on jääkimpaleita" tai joka "on täynnä" niitä. Samoin esimerkiksi 'luminen' tarkoittaisi jotakin, jossa "on lunta" tai joka "on täynnä lunta" (esim. *luminen pihatie*). *Jääriutu*-sanon saksannokseen on lisätty implikoitu merkitys "ohut", sillä *jääriutu*-sana assosioituu nimenomaan ohueen jääkerrokseen.

5.1.5 Yläkäsitteellä korvaaminen

Kahden tilapäismuodosten tapauksessa käänös tai sen osa on korvattu yläkäsitteellä (ks. taulukko 5).

Taulukko 5. Yläkäsitteellä korvaaminen.

FI	DE
[a]avalla <i>lumiulapalla</i> oli kolme taloa	[a]uf dem <i>Schneemeer</i> ragten drei Häuser auf
<i>vedenkieppeessä</i> kellui jääkimpaleita	dort schwammen Eisbrocken in den <i>Strudeln</i>

Vedenkiepe-sana on käännetty *Strudel*-sanana monikkomuodolla. *Strudel*-sanana yksi perusmerkityksistä saksassa on 'pyörre', tässä kontekstissa myös 'vesipyörre'. Mikäli suomen *vedenkiepeen* ajatellaan olevan eräänlainen vesipyörteen tyyppi, sana voidaan saksannoksessa tulkita korvatuksi yläkäsitteellä. Myös *lumiulappa*-sanana käänöksessä *Schneemeer* yhdyssanan loppuosa on korvattu yläkäsitteellä 'meri', mikäli 'ulappa' mielletään eräänlaiseksi meren osaksi.

5.1.6 Sisällön muutos

Neljän (4) tilapäismuodosteen tapauksessa käänöksessä on tapahtunut muutos sisällössä (ks. taulukko 6). Näissäkin käänöksissä on säilynyt jonkinasteinen yhteys suomenkielisen tilapäismuodosteen merkitykseen, eli jonkin suomenkielisen yhdyssanan osan semanttinen sisältö on siirtynyt käänökseen. Joissakin tapauksissa jokin suomen tilapäismuodosteen osa on vaihdettu toiseen, eri merkitystä kantavaan osaan.

Taulukko 6. Sisällön muutokset.

<i>mätäkeuhkoinen</i> [...] lörpöttelijä	ein [...] Schwätzer mit <i>verschimmelter Lunge</i>
<i>rautakankivöinen</i> tursake	ein[em] Schwellkopf mit <i>eisernem Rückgrat</i>
Volgan varren <i>tuohivirsuripaska</i>	<i>die Arschgeigen mit den Birkenrindenschuhen</i> an der Wolga
<i>tönkkölumisen</i> havumetsän taakse	hinter <i>dick verschneite</i> Nadelbäume

Adjektiivien *rautakankivöinen* ja *mätäkeuhkoinen* saksannokset on muodostettu samalla rakenteella kuin taulukossa 3 esitetyt käännökset: *prepositio + attribuutti + substantiivi*. Niissä on kuitenkin tapahtunut sisällön muutos, koska suomen sanan osien merkitystä ei ole siirretty saksannokseen suoraan. *Rautakankivöinen*-sanan käänöksessä on säilynyt suomenkielisen tilapäismuodosteen sisällöstä ainoastaan 'rauta' *eisern*-sanassa, joka on saksannoksessa pääsanana (*Rückgrat*) adjektiiviattribuuttina. Sekä merkitykset 'kanki' että 'vyö' siis puuttuvat käännöksestä, ja tilalle on tullut *Rückgrat*, 'selkäranka'. Ilmaisuihin "rautainen selkäranka" kuitenkin välittää alkuperäisen sanan mielikuvan periksiantamattomasta miehestä, kenties jopa tehokkaammin kuin alkuperäinen sana.

Mätäkeuhkoinen on myös käännetty samaa rakennetta käyttäen. Tämä käännos noudattaa edellisen kategorian käännösten muotoa myös siten, että *-keuhkoinen*-loppuosan kantasana on tullut saksannoksen pääsanana oleva substantiivi *Lunge*. Suomenkielisen sanan alkuosassa oleva merkitys 'mätä' on sen sijaan korvattu sanalla *verschimmelt*, 'homeinen'. Vaikka merkitys on eri, vaikutelma on samankaltainen: ilmaisu tuottaa vastenmielisen vaikutelman "pilaantuneista keuhkoista" ja siten haukkumisen kohteena olevasta henkilöstä.

Tönkköluminen-sanan toinen esiintymä (s. 23) on käännetty *dick verschneit*. Tässä sanan alkuosan merkitys, 'tönkköys' eli 'jäykkyys', on korvattu sanalla *dick*, 'paksu'. Vaikka merkitysero on ilmeinen, sisällön vaihtuminen ei kontekstissa tuota suurta eroa tekstin luomaan vaikutelmaan. Luvussa 5.1.3 esiintynyt *tönkköluminen*-sanan ensimmäinen esiintymä on käännetty *in steifem Schnee*, joka vastaa merkitykseltään enemmän suomenkielistä tilapäismuodostetta. Kääntäjä ei siis ole kääntänyt sanaa molemmissa kohdissa samalla tavalla, vaikka suomen sanalla on kummassakin kohdassa sama merkitys.

Tuohivirsuripaska-sanan käännos poikkeaa merkitykseltään kenties eniten suomenkielisestä esikuvastaan. Suomenkielisen yhdyssanan alkuosa, *tuohivirsu-*, on mukana käänöksessä

sellaisenaan, eli tältä osin käänös vastaa alkuperäistä sanaa. Toki voidaan ajatella, että saksannos *Birkenrindenschuhe* olisi suoraan suomennettuna 'koivuntuohikengät', mutta ilmaus kuitenkin on saksan kielessä se, joka vastaa suomen 'tuohivirsua'. Sen sijaan suomenkielisen yhdyssanan loppuosa, *-ripaska*, puuttuu saksannoksesta, ja tilalle on tullut monikossa oleva haukkumasana *Arschgeigen*, jonka voisi suomentaa esimerkiksi 'paskiaiset'. Saksannos voisi siis kokonaisuudessa olla suoraan suomennettuna 'paskiaiset tuohivirsuineen'. Haukkumasana puuttuu alkuperäisestä tilapäismuodosteesta kokonaan. Tämän käänöksen kohdalla herää ajatus, että kääntäjä on tulkinnut suomenkielisen tilapäismuodosteen virheellisesti.

Käänöslainana on siis kääntäjän useimmin käyttämä strategia aineiston tilapäismuodosteiden kääntämisessä. Se on suomenkielisen aineiston 27 substantiivin osalta selkeästi yleisin käänöstapa (19 käänöstä). Adjektiivien osalta yleisimmät käänösstrategiat ovat yksikön muutos (4 käänöstä) ja sisällön muutos (3). Käänösstrategian ja suomen tilapäismuodosteen sanaluokan välillä on havaittavissa yhteys. Adjektiivien yleisin kääntämistapa, yksikön muutos, on substantiiveilla harvinainen (2 käänöstä). Toisaalta adjektiiveja oli aineistossa vain kolmasosa substantiivien määrästä (9 kappaletta).

Yhteenvedon kääntäjän käyttämistä strategioista voidaan todeta, että kääntäjä on ollut suomen tilapäismuodosteiden sisällölle pääasiallisesti hyvin uskollinen. Vain yksi tilapäismuodoste on jätetty kokonaan pois. Käänösratkaisuista 30:ssä suomenkielisen sanan semanttiset osat ovat säilyneet, eikä käänöksiin ole lisätty tietoa. Huomattavasti sisältö on muuttunut neljän (4) käänöksen tapauksessa eli sisällön muutoksessa, ja yläkäsitteellä korvaaminen kahden (2) käänöksen tapauksessa vaikutti sisältöön jonkin verran. Suomen tilapäismuodosteiden rakenne, yhdyssana, muuttui 15:ssä tapauksessa joko useampisanaiseksi fraasiksi tai yhden sanan (*vedenkiepe – Strudel*) tapauksessa yksiosaiseksi sanaksi. Toisin sanoen yli puolessa tapauksissa eli 22 saksannoksessa 37:stä rakenne säilyi yhdyssanana.

5.2 Tilapäisyys

Lopuksi saksannosten osalta tutkittiin, onko tilapäismuodosteiden kääntämisen kautta syntyneiden saksankielisten ilmausten joukossa sanoja, jotka ovat tilapäismuodosteita saksan kielessä. Saksannosten tilapäisyyttä testattiin samaan tapaan kuin suomenkielisiä potentiaalisia tilapäismuodosteita, ensin internetsanakirjan avulla ja sen jälkeen Google-hakukoneella (ks. luku 3.2.3).

Koska käännöslainoina käännetyt tilapäismuodosteet on muodostettu saksaksi suoraan suomenkielisten sanojen esikuvan pohjalta, käännöslainojen seurauksena syntyneiden saksan yhdyssanojen osalta pidettiin todennäköisenä, että myös ne ovat tilapäismuodosteita. Muiden käännösstrategioiden kautta ei ollut syntynyt potentiaalisesti tilapäisiä sanoja yhtä käännöstä (*Schneemeer*) lukuun ottamatta, koska yksikön muutoksen kokeneiden tilapäismuodosteiden tapauksessa saksannos on muodostettu vakiintuneista, erillään olevista saksan sanoista. Siksi niiden osalta tilapäisyyden testaaminen ei ollut tarpeen. Tilapäisyyttä testattiin siis pelkästään käännöslainojen ja *Schneemeer*-sanan osalta eli tarkasteltavia sanoja oli 22 kappaletta. Yhtäkään niistä ei löytynyt Duden-sanakirjasta, minkä perusteella ne kaikki olivat potentiaalisia tilapäismuodosteita.

Seuraavaksi saksan potentiaalisille tilapäismuodosteille suoritettiin Google-haut. Kuusi (6) käännöslainaa ei tuottanut lainkaan hakutuloksia: *Plattenbaukolonne*, *Begräbnismaschinerie*, *Bruchwaldmeer*, *schneegrasig*, *Kältelärm* ja *Gusseisenheld*. Ne ovat siis tämän tutkimuksen määritelmän mukaisia tilapäismuodosteita saksan kielessä. Loput tarkastelun kohteena olevista sanoista tuottivat vähintään kahdeksan (8) ja enimmillään n. 2 600 osumaa. Niistä kuusi (6) ei täyttänyt tilapäismuodosteen määritelmää: *zinnschwer* (8 osumaa), *Wälderwelle* (n. 10), *Geruchsschleier* (n. 31), *Pudernebel* (n. 85), *Nebelkälte* (n. 109) ja *Schneemeer* (n. 189). Näitä viittä käännöslainaa sekä yläkäsite-strategialla käännettyä *Schneemeer*-sanaa käytettiin

huomattavan usein siinä merkityksessä, joka niillä on *Abteil Nr. 6*:ssa. Myös *Kneipenseele*-sanalla oli suurimmassa osassa 10:stä hakutuloksestaan vakiintuneelta vaikuttava merkitys, mutta tämä usein esiintynyt merkitys oli eri kuin *Abteil Nr. 6*:ssa: tutkimusaineistossa esiintyvä *Kneipenseele* viittaa ihmiseen, Google-haun tuloksissa sillä sen sijaan tarkoitetaan useimmin 'kapakan sielua' eli jossakin paikassa vallitsevaa tunnelmaa. Kuten suomenkieliset *-ongelma*-loppuiset tilapäismuodosteet, myös niiden saksannokset eli *-problem*-loppuiset sanat tuottivat kukin huomattavan määrän hakutuloksia. Niitä kuitenkin käytettiin suomenkielisten sanojen tapaan kuvaamaan monia asioita ja harvemmin sitä, mihin sanoilla viitataan kirjassa. Siksi niitäkin pidetään tilapäismuodosteina saksan kielessä. Sama tilanne on *Regenkugel*- ja *Menschengebräu*-sanojen tapauksessa: hakutuloksissa sanat esiintyivät useissa merkityksissä, eikä kirjassa käytetty merkitys noussut muita merkityksiä yleisemmäksi.

Suurin osa käänöslainoista eli 16 kappaletta on siis saksan kielessä tilapäismuodosteita tämän tutkimuksen määritelmän puitteissa. Vain viidellä käänöslainalla sekä *Schneemeer*-sanalla oli Google-hakutulosten perusteella jossain määrin vakiintunut merkitys samassa merkityksessä kuin *Abteil Nr. 6*:ssa. Näin ollen kaikista 36 suomenkielisen tilapäismuodosteen käänöksestä vähän alle puolet on tuottanut tilapäismuodosteen saksan kieleen. Prinzlin (2015) tutkimuksessaan havaitsemaa normalisoitumista on siis tapahtunut tämänkin tutkimuksen aineistossa, sillä yli puolet aineiston suomenkielisistä tilapäismuodosteista on käännetty ilmaisuilla, jotka koostuvat saksan vakiintuneista sanoista.

Saksan kieleen muodostuneiden tilapäismuodosteiden osalta huomioitava, että siinä missä suomenkieliset tilapäismuodosteet ovat Lixsomin kirjaa varten keksimiä uusia sanoja, saksan tilapäismuodosteet ovat syntyneet suomen sanojen pohjalta. Kääntämisen myötä syntyneitä saksan tilapäismuodosteita ei siis olisi ilman alkuperäisiä suomenkielisiä sanoja. Tästä syystä saksannoksia ei voi mieltää täysin samalla tavalla omaperäisiksi luomuksiksi kuin suomenkielisiä tilapäismuodosteita, jotka on todennäköisesti luotu alkuperäisteokseen vailla

suoraa esikuvaa. Saksan kielessä sanat kuitenkin ovat joka tapauksessa tilapäisiä, koska niiden käyttö vaikuttaa tutkimuksen perusteella rajoittuvan *Hytti nro 6* -kirjan saksannokseen.

6. Päätelmät

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia, mitä tilapäismuodosteita *Hytti nro 6* -teoksessa on, miten ne on muodostettu, mitkä niiden merkitykset ovat ja kuinka merkitys muodostuu kontekstin perusteella. Lisäksi tutkittiin, mitä strategiaa käyttäen tilapäismuodosteet on käännetty saksaksi Stefan Mosterin käännöksessä *Abteil Nr. 6*, ja onko kääntämisen tuloksena syntynyt tilapäismuodosteita saksan kieleen.

Tutkimustulokset ovat osaltaan linjassa neologismeihin ja tilapäismuodosteisiin sekä niiden kääntämiseen liittyvien aiempien tutkimusten ja odotusten kanssa. Tilapäismuodosteiden määrittely, aineiston rajaaminen sekä potentiaalisten tilapäismuodosteiden erottaminen muista neologismeista oli pitkälinen prosessi. Monimerkityksisyys ja kontekstisidonnaisuus nousivat määrittelyssä ratkaiseviksi tekijöiksi. Myös tutkielman kirjoittajan kieli-intuitio vaikutti osaltaan niin tilapäismuodosteiden määrittelyyn kuin niiden merkitysten tulkitsemiseenkin, mikä kertoo toisaalta uutuuden kokemisen ja toisaalta sanojen merkityksen havaitsemisen subjektiivisesta luonteesta.

Tutkimuksessa osoittautui, että lähes kaikki *Hytti nro 6* -kirjasta poimitut tilapäismuodosteet on muodostettu puhtaasti yhdistämällä, joka on yleisin keino luoda uusia sanoja suomen kielessä. Osa adjektiiveista oli sekundaarisia yhdysadjektiiveja, joissa on piirteitä sekä johtamisesta että yhdistämisestä; tämä on myös hyvin yleinen sanojen luomiskeino suomessa.

Huomattavan monella aineiston tilapäismuodosteella on konkreettinen merkitys, eli niillä viitataan johonkin kirjan maailmassa olemassa olevaan, käsin kosketeltavaan tai aistittavaan ilmiöön. Useat tilapäismuodosteet sisältävät kielikuvia ja rinnastuksia. Osa konkreettisista tilapäismuodosteista ei ole täysin kontekstisidonnaisia, vaan niiden merkitys on ymmärrettävissä ilman kontekstiäkin. Useimpien tilapäismuodosteiden merkitys kuitenkin muodostui nimenomaan kontekstin avulla, ja yksinään esiintyessään niiden merkitys jäi

monitulkintaiseksi. Osalla tilapäismuodosteista oli myös kontekstissa monitulkintainen merkitys lähinnä sen kannalta, onko sana mielletävissä konkreettiseksi vai kuvaannolliseksi.

Saksannosten osalta kääntäjän useimmin käyttämä strategia on suora käännöslaina. Jonkin verran on käytetty yksikön muutosta ja eksplikoitumista, jossa suomen tilapäismuodosteiden merkitys on säilynyt kutakuinkin samana. Yläkäsitteellä korvaaminen ja sisällön muutos muuttivat jossain määrin tilapäismuodosteen merkitystä. Yhden tilapäismuodosteen tapauksessa strategiana on ollut poistaminen. Suurimmaksi osaksi kääntäjä on noudattanut suomenkielisten tilapäismuodosteiden esikuvaa sisällön suhteen uskollisesti, koska sisällön huomattavaa muuttumista on tapahtunut suhteellisen harvassa käännöksessä. Rakenteen osalta muutoksia on enemmän, mutta kuitenkin alle puolessa käännöksistä. Suurin osa suorina käännöslainoina käännettyistä saksannoksista oli myös saksan kielessä tilapäismuodosteita. Vähän alle puolet kaikista aineiston saksannoksista on siis tuottanut myös saksan kieleen tilapäismuodosteen.

Jatkossa aiheeseen liittyen olisi mielenkiintoista tutkia esimerkiksi yhtä tämän tutkimuksen ulkopuolelle jäänyttä osa-aluetta: tilapäismuodosteiden esiintymistä käännöksissä sellaisissa kohdissa, joissa ei lähtötekstissä ole tilapäismuodostetta. Lisäksi kiinnostavaa olisi vertailla eri tekstilajeissa, esimerkiksi mainoskielessä ja kaunokirjallisuudessa, esiintyviä tilapäismuodosteita ja tutkia, onko eri tekstilajien välillä eroja esimerkiksi tilapäismuodosteiden muodostuskeinoissa.

Aineistolähteet

Liksom, Rosa 2011a: Hytti nro 6. WSOY, Helsinki.

Liksom, Rosa 2011b: Abteil Nr. 6. Deutsche Verlags-Anstalt, München. Kääntänyt Stefan Moster.

Aineiston tutkimusvälineet

Duden Online. www.duden.de. Viitattu 19.4.2017.

Google.de. www.google.de. Viitattu 19.4.2017.

Google.fi. www.google.fi. Viitattu 16.9.2016.

Kielitoimiston sanakirja. www.kielitoimistonsanakirja.fi. Viitattu 18.8.2016.

Sekundäärilähteet

Barz, Irmhild 1998: Neologie und Wortbildung. Zum Neuheitseffekt von Wortneubildungen. Teoksessa: Teubert, Wolfgang (toim.): *Neologie und Korpus*, s. 129–170. Günter Narr Verlag, Tübingen.

Chesterman, Andrew 1997: *Memes of Translation*. Benjamins, Amsterdam.

Chesterman, Andrew 2007: Kääntämisen normit. Teoksessa: Riikonen, H. K. & Kovala, Urpo et al. (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia 2*, s. 357–364. SKS, Helsinki.

Chesterman, Andrew 2011: Translation universals. Teoksessa: Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc, (toim.): *Handbook of Translation Studies*, Volume 2, s. 173–179. Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

Duden Online 2017: <http://www.duden.de/hilfe>. Viitattu 17.4.2017.

Eronen, Riitta 2007: *Uudissanat rötösherrasta salarakaaseen*. Otava, Helsinki.

Fellner, Robert 2009: *Okkasionalismen in Werbeslogans zwischen 2003 und 2008 unter besonderer Berücksichtigung der Branchen Kosmetik, Ernährung, Getränke und Pharmazie*. Universität Wien. Deutsche Philologie. http://othes.univie.ac.at/6461/1/2009-08-27_0213501.pdf. Viitattu 26.4.2017.

Fleischer, Wolfgang & Barz, Irmhild 2012: *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 4., völlig neu bearbeitete Auflage. De Gruyter, Berlin/Boston.

Helsingin Sanomat 2013: <http://www.hs.fi/kulttuuri/a1373254712226>. Viitattu 21.6.2016.

Hyvärinen, Irma 1995: Suomen ja saksan sananmuodostus vertailun kohteena. Teoksessa: Luukka, Minna-Riitta & Mielikäinen, Aila & Kalaja, Paula (toim.) *Kielten kuulossa*. Kielitieteen päivät Jyväskylässä 5. ja 6.5.1995, s. 193–204. Jyväskylän yliopistopaino.

Häkkinen, Kaisa 2007: *Kielitieteen perusteet*. SKS, Helsinki.

ISK= Hakulinen, Auli et al. 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki.

Kielitoimiston sanakirja 2016: <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/uudissana>. Viitattu 29.8.2016.

Kotus 2016a: http://www.kotus.fi/sanakirjat/kielitoimiston_sanakirja. Viitattu 1.9.2016.

Kotus 2016b: http://www.kotus.fi/sanakirjat/kielitoimiston_sanakirja/uudet_sanat. Viitattu 1.9.2016.

Leppihalme, Ritva 2007: Kääntäjän strategiat. Teoksessa: Riikonen, H. K. & Kovala, Urpo et al. (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia 2*, s. 365–373. SKS, Helsinki.

Levý, Jiří 2011: *The Art of Translation*. Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

Mauranen, Anna & Kujamäki, Pekka (toim.) 2004: *Translation Universals: Do They Exist?* Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

Prinzl, Marlies Gabriele 2016: Death to Neologisms: Domestication in the English Retranslations of Thomas Mann's *Der Tod in Venedig*. Current issues in the linguistic analysis of literary texts. Guest-edited by Leena Kolehmainen, Esa Penttilä & Piet Van Poucke. Special issue of: *International Journal of Literary Linguistics*. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hebis:77-ijll-ijll.v5i3.73.g284>. Viitattu 8.3.2017.

Schüler, Anja 2006: Neologismen als Übersetzungsproblem. *Lebende Sprachen* 2/2006, 62–66. <https://doi.org/10.1515/LES.2006.62>. Viitattu 8.3.2017.

Siltala Publishing. <http://www.siltalapublishing.fi/kirjailija/72/>. Viitattu 8.3.2017.

Teubert, Wolfgang 1998: Korpus und Neologie. Teoksessa: Teubert, Wolfgang (toim.): *Neologie und Korpus*, s. 129–170. Günter Narr Verlag, Tübingen.

Tieteen termipankki 2017a: Kielitiede: Neologismi. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:neologismi>. Viitattu 8.3.2017.

Tieteen termipankki 2017b: Käännöstiede: Tilapäismuodoste. <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Käännöstiede:tilapäismuodoste>. Viitattu 8.3.2017.

Weber, Anne Katrin Elisabeth 2015: *Von Bonsaihund, Runzelmaulwurf und Monchichi-Bärchen: Eine Studie zu Ad-hoc-Nominalkomposita des Deutschen in der Translation anhand deutscher, französischer und italienischer Ausgangs- und Zieltex-te*. <http://universaar.uni-saarland.de/monographien/volltexte/2016/149/>. Viitattu 8.3.2017.

Ylikulju, Marja 2004: Helppoja ja vaikeita yhdyssanoja. *Kielikello* 1/2004. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1477>. Viitattu 26.4.2017.

DEUTSCHE KURZFASSUNG

Okkasionalismen und ihre Übersetzung: eine Betrachtung von Rosa Liksoms Roman *Hytti nro 6* und dessen deutsche Übersetzung *Abteil Nr. 6*

1. EINLEITUNG

Vorliegende Arbeit konzentriert sich auf Okkasionalismen im Roman *Hytti nro 6* von Rosa Liksom und dessen Übersetzungen in *Abteil Nr. 6*. Die Übersetzung ins Deutsche ist von Stefan Moster besorgt worden. Diese Kurzfassung behandelt den theoretischen Hintergrund, das Material und die Ergebnisse der Untersuchung.

Okkasionalismen sind neue, kreative Wörter, die oft für einen bestimmten Zweck geschaffen werden. Ich fand das Thema interessant, wie natürlich auch die Frage, wie diese Wörter ins Deutsche übersetzt worden sind. Das Forschungsmaterial der Arbeit besteht aus zwei Teilen, den finnischen Okkasionalismen einerseits und deren deutschen Übersetzungen andererseits. Die zentralen Forschungsfragen der Untersuchung sind: Welche Okkasionalismen gibt es in *Hytti nro 6*? Wie sind sie gebildet und welche Bedeutungen haben sie? Mithilfe welcher Übersetzungsstrategien wurden die finnischen Okkasionalismen ins Deutsche übersetzt? Sind die Übersetzungen auch auf Deutsch Okkasionalismen? Der theoretische Hintergrund der Arbeit besteht aus vier Themen: Neologismen, Übersetzung der Okkasionalismen, Wortbildung des Finnischen und Deutschen, und Übersetzungsstrategien.

2. THEORETISCHER HINTERGRUND

Neologismus ist ein Oberbegriff, unter dem der zentrale Begriff dieser Untersuchung, *Okkasionalismus*, gehört. Neologismen sind einfach gesagt neue Wörter, aber die Definition

kann je nach Sprache und Forscher variieren. Okkasionalismen, auch *Ad-Hoc-Bildungen* genannt, sind eine Art Vorstufe von Neologismen: Sie sind neue, vorläufige Wörter, die für einen bestimmten Zweck oder wegen einer bestimmten stilistischen Wirkung gebildet und verwendet werden. Später können sie sich tatsächlich zu Neologismen entwickeln, die dann aber auch noch nicht völlig lexikalisiert sind. Die wichtigsten Kriterien für die Definition von Okkasionalismen sind, dass sie nicht in Wörterbüchern vorkommen, dass sie nicht im allgemeinen Sprachgebrauch verwendet werden und dass sie meistens kontextgebunden und mehrdeutig sind.

Die Übersetzung von Okkasionalismen und anderen Neologismen kann für den Übersetzer anspruchsvoll sein, besonders weil sie in keinen Wörterbüchern zu finden sind. Oft enthalten sie z. B. auch Wortspiele, so dass eine direkte Übersetzung nicht immer möglich ist. Das ist auch der Grund, warum Neologismen im Übersetzungsprozess in Hinsicht auf Inhalt und Form starken Veränderungen unterliegen.

Die Betrachtung von Wortbildungsverfahren des Finnischen und Deutschen bildet einen Teil der Untersuchung, damit die Bildung der finnischen Okkasionalismen und die ihrer deutschen Äquivalente analysiert werden kann. Die wichtigsten Wortbildungsverfahren im Kontext dieser Untersuchung sind Komposition und Derivation: Die Möglichkeiten zur Bildung von Zusammensetzungen und Ableitungen sind in beiden Sprachen vielfältig.

Bei der Analyse des deutschen Materials stehen die Übersetzungsstrategien im Vordergrund. Übersetzungsstrategien sind Verfahren, mit deren Hilfe der Übersetzer Probleme im Übersetzungsprozess lösen kann. Andrew Chesterman teilt diese Verfahren in syntaktische, semantische und pragmatische Strategien ein und gliedert diese Hauptkategorien noch in mehrere Unterkategorien. Um die deutschen Übersetzungen der finnischen Okkasionalismen in

dieser Untersuchung analysieren zu können, wurde eine Differenzierung auf der Basis von Chestermans Kategorien entwickelt.

3. MATERIALIEN

Ein wichtiger Teil der Untersuchung war die Festlegung des finnischen Materials, d. h. das Auffinden von Okkasionalismen. Zuerst wurden von der Autorin alle potenziellen Okkasionalismen aus *Hytti nro 6* auf der Basis der sprachlichen Intuition gesammelt. Dann wurden sie in dem einsprachigen finnischen Online-Wörterbuch *Kielitoimiston sanakirja* nachgeschlagen. Das Vorkommen im Wörterbuch war ein Kriterium, ein Wort aus dem Forschungsmaterial zu entfernen. Danach wurden die potenziellen Okkasionalismen in der Google-Suchmaschine gesucht, um herauszufinden, wie oft und in welchem Kontext sie benutzt werden. Wenn ein Wort mehr als zwei Mal in den Google-Suchergebnissen vorkam, und außerdem mehrmals in derselben Bedeutung wie in *Hytti nro 6*, wurde es aus dem Material entfernt. Auf diese Weise wurden 36 Wörter als Okkasionalismen im Rahmen dieser Untersuchung definiert, wobei ein Wort zweimal vorkommt. Der deutsche Teil des Forschungsmaterials besteht aus den entsprechenden deutschen Übersetzungen in *Abteil Nr. 6*.

4. FINNISCHE OKKASIONALISMEN

Zuerst wurden im finnischen Material die Wortbildungsverfahren der Okkasionalismen ermittelt, d. h. es wurde untersucht, mithilfe welcher Verfahren sie gebildet wurden. Alle Okkasionalismen sind Komposita: 27 Substantive und 9 Adjektive. Komposition ist das allerhäufigste Wortbildungsverfahren für Okkasionalismen.

Alle Substantive wurden durch Komposition gebildet. Sie sind durch Zusammensetzen lexikalisierten finnischen Wörter gebildet worden. Die meisten Zusammensetzungen sind aus zwei Simplizia gebildet (z. B. *hajulaahus*). Einige haben eine lexikalisierte Zusammensetzung als Erstglied (z. B. *elementtikerrostalokolonna*). Zwei Zusammensetzungen waren in dem Sinn verschieden, dass sie Okkasionalismen als Zweitglied hatten (*vedenkiepe, jääriutu*). Sie wurden also durch Zusammensetzen eines lexikalisierten Wortes und eines Okkasionalismus gebildet.

Zwei Adjektive (*turkoosinaurinkoinen* und *tinanraskas*) sind rein durch Komposition gebildet. Die restlichen Adjektive sind sogenannte sekundäre Kompositionsadjektive: Das Wortbildungsverfahren ist eine Mischung von Komposition und Derivation (z. B. *rautakankivöinen*, wo *rautakanki* und *vyö* zuerst eine Zusammensetzung bilden, dann folgt das Suffix *-inen*).

Danach wurde das finnische Material auf die Bedeutungen der Okkasionalismen untersucht. Dabei konzentrierte ich mich darauf, ob die Wörter konkrete oder abstrakte Erscheinungen beschreiben und wie ihre Bedeutung im Kontext gebildet wird. Die meisten Okkasionalismen haben eine konkrete Bedeutung. Viele enthalten Wortspiele und Hinweise auf anderen Stellen des Textes. Manche Okkasionalismen können auch ohne Kontext verstanden werden, aber die meisten sind kontextgebunden, d. h. sie sind ohne ihren Kontext mehrdeutig und können unterschiedlich verstanden werden.

5. DEUTSCHE ÜBERSETZUNGEN

Im deutschen Material kamen sechs hauptsächliche Übersetzungsstrategien zur Anwendung: Auslassung, Lehnübersetzung, Einheitswechsel, Explizierung, Generalisierung und Inhaltswechsel. *Auslassung* bedeutet, dass der Okkasionalismus weggelassen wurde und dass

keine Übersetzung für das Wort vorliegt. Nur ein finnischer Okkasionalismus (*vaahtosaasta*) ging auf diese Weise verloren. *Lehnübersetzung* ist eine direkte Übersetzung, d. h. sowohl die Form als auch der Inhalt der Übersetzung entspricht dem finnischen Wort. Auf diese Weise wurden 21 Okkasionalismen übersetzt; Lehnübersetzung war also die am häufigsten verwendete Strategie. Beim *Einheitswechsel* ist eine sprachliche Einheit, z. B. ein Wort oder eine Phrase in eine andere sprachliche Einheit verwandelt worden. In den sechs Übersetzungen, die mit Einheitswechsel übersetzt sind, ist ein finnisches Wort (Zusammensetzung) in eine Phrase mit zwei oder mehr Wörtern verwandelt worden. *Explizierung* bedeutet, dass irgendeine Information in der Übersetzung deutlich ausgedrückt wird, die im finnischen Wort nur implizit enthalten ist. Auf diese Weise wurden drei Okkasionalismen übersetzt. Bei *Generalisierung* ist ein Okkasionalismus oder ein Teil eines Okkasionalismus durch einen Oberbegriff ersetzt worden. Das war der Fall bei zwei Übersetzungen. *Inhaltswechsel* bedeutet, dass der Inhalt ganz oder teilweise verändert worden ist. Der Inhalt ist in vier Übersetzungen verändert worden, aber auch in diesen Übersetzungen ist eine Verbindung zu dem finnischen Wort erkennbar.

Schließlich wurde überprüft, ob beim Übersetzen auch deutsche Okkasionalismen entstanden sind. Das wurde nur in Hinsicht auf die Wörter untersucht, die nicht ausschließlich aus lexikalisierten deutschen Wörtern bestehen, d. h. neu erscheinende Zusammensetzungen. Das umfasste alle Lehnübersetzungen und ein Wort, das mit dem Verfahren *Generalisierung* übersetzt ist (*Schneemeer*). Die deutschen Wörter wurden mithilfe des Online-Wörterbuches *Duden Online* und der Google-Suchmaschine untersucht. Für die Google-Suche galten dieselben Kriterien wie für die finnische Suche. Es zeigte sich, dass 16 der deutschen Lehnübersetzungen auch im Deutschen Okkasionalismen waren.